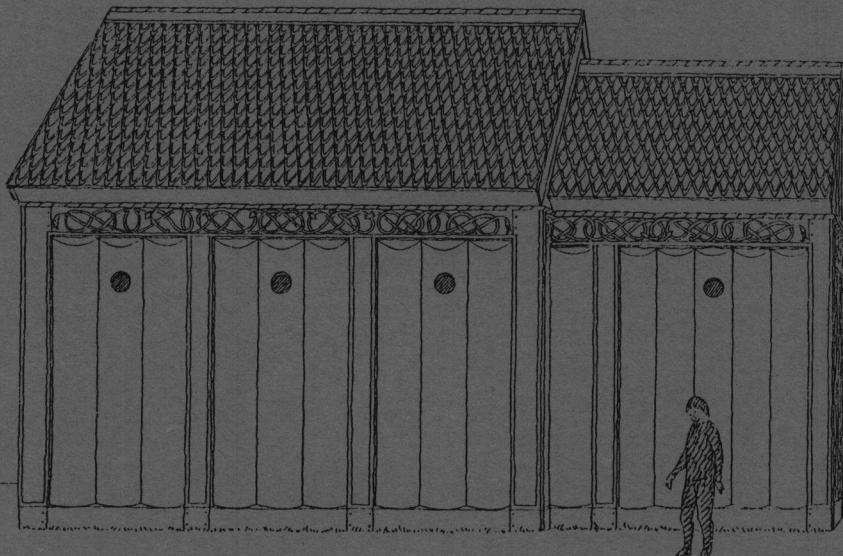
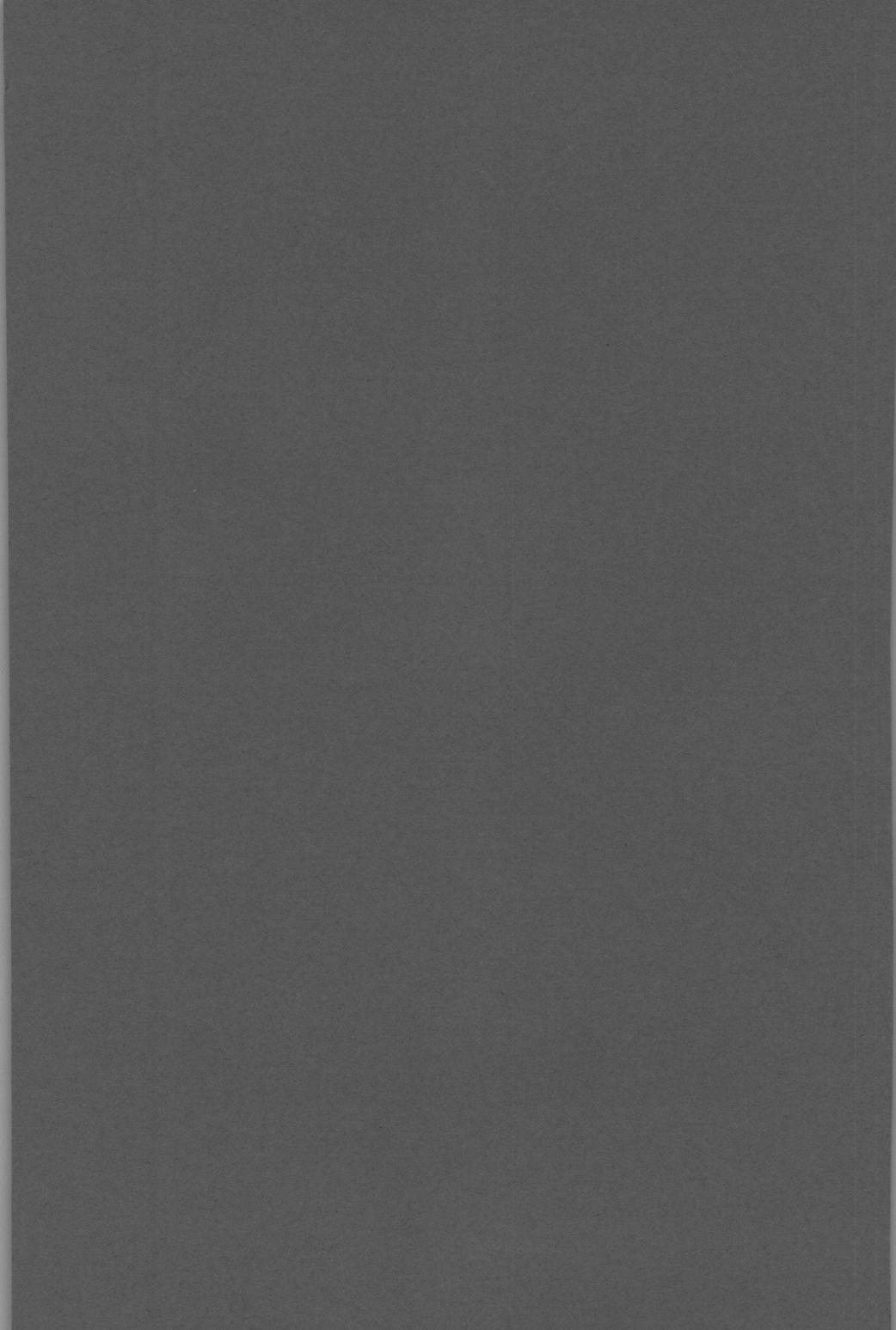

Femtende tværfaglige
VIKINGESYMPOSIUM

Aarhus Universitet 1996

Forlaget Hikuin og Afdeling for Middelalder-arkæologi

Beretning fra femtende tværfaglige vikingesymposium

Redigeret

af

Else Roesdahl

Preben Meulengracht Sørensen

Forlaget Hikuin og Afdeling for Middelalder-arkæologi

Beretning fra femtende tværfaglige vikingesymposium

Redigeret af Else Roesdahl og Preben Meulengracht Sørensen

© 1996 David M. Wilson, Stefan Brink, Holger Schmidt

Udgivet af forlaget Hikuin

og

Afdeling for Middelalder-arkæologi, Aarhus Universitet

Moesgård, DK-8270 Højbjerg

Fax 86 272378

Elektronisk ombrydning:

Jørgen Mührmann-Lund, Moesgård

Trykt hos Det Humanistiske Fakultets Reproduktionsafdeling

Aarhus Universitet

ISSN 0900-0895

ISBN 87-87270-83-8

Forsidebillede:

Rekonstruktion af Hørning stavkirke. Tegning Holger Schmidt 1995.

Indhold

Forord	5
David M. Wilson:	
<i>Fifty years of Viking-Age archaeology. A personal view</i>	7
Stefan Brink:	
<i>Forsaringen – Nordens äldsta lagbud</i>	27
Holger Schmidt:	
<i>Om rekonstruktion af stavkirken fra Hørning</i>	56

Index

Foreword	2
David M. Wilson	2
The Heart of Virtue - A Christian Psychology: A Personal Story	2
Introduction - Models of Virtue	2
Character Formation - Models of Virtue	2
On the Possibility of Structure in the Virtues	2
Habits of Virtue	2
Saints	2
Conclusion	2

Forord

Det femtende tværfaglige vikingesymposium blev afholdt på Moesgård, Aarhus Universitet, den 10. maj 1996. Det er os en særlig glæde, at symposiet netop dette år kunne afholdes på Moesgård og derved være med til at markere 25års jubilæet for oprettelsen af Middelalder-arkæologi som universitetsfag i Danmark. Samtidig er symposiet det første, som er afholdt i regi af Aarhus Universitets nyoprettede Center for Vikingetids- og Middelalderstuderier.

Vi takker varmt Aarhus Universitets Forskningsfond for støtte til symposiet og publicerer her dagens tre forelæsninger. Tilsammen omfatter de et bredt område af vikingetidens kultur; men de ejer også i kraft af deres tværfaglige perspektiver en fælles indre sammenhæng.

Sir David Wilson, University College London, gav en indgående oversigt over sit syn på det sidste halve århundredes vikingetidsarkæologi. Stefan Brink, Uppsala universitet, talte om et klassisk emne, Forsaringen, og gav det en ny tolkning. Holger Schmidt, København, forbandt fortiden med nutiden i sin forelæsning om den igangværende rekonstruktion på Moesgård af stavkirken fra Hørning.

*Else Roesdahl
Aarhus Universitet*

*Preben Meulengracht Sørensen
Universitetet i Oslo*

Förord

Det inskrifte boktrycket till Göteborgs universitet skrives av Moseberg
Åtta års Universitet, den 10 maj 1880. Det är en sällsynt sida från
en äldre del av mina samlade böcker. Moseberg var med då vi var
Kungliga Svenska Vetenskapsakademien i Stockholm som universitets-
bibliotekarie i Stockholm. Samtidigt var han docent vid universitetet i Uppsala
och professor vid universitetet i Lund där han också var direktör för dess
bibliotek. Han var författare till flera viktiga skrifter och medlem i
Svenska Akademien.

Barbara Maria Margaretha Söderström
Universitetsbibliotekarinnan

Ella Rosenthal
Yngve Ekström

Fifty years of Viking-Age archaeology

A personal view

David M. Wilson

I have been involved with the Vikings since I went to live in a Scandinavian colony, the Isle of Man, more than fifty years ago. There I first encountered the Norse crosses and began as a schoolboy to wonder at their meaning. At that time it was impossible to study Scandinavian archaeology in England; so after taking my degree in archaeology at Cambridge I went to Sweden to study under Holger Arbman at Lund. Since then I have been immersed in the subject and in the personalities involved in it. The story to be told, therefore, is inevitably a personal one, for it is a story which shaped much of my academic life. This paper also celebrates the twenty-fifth anniversary of the medieval archaeology department in Aarhus University – one of the main centres of Viking archaeological studies, and an institution I have known since its foundation.

When I first became professionally involved in the subject many of the greatest names in Viking archaeology were still alive – Haakon Shetelig, Jan Petersen, Nils Åberg, Johannes Brøndsted, Sune Lindqvist, Herbert Jankuhn, Tom Kendrick, Bjørn Hougen, Holger Arbman, Mårten Stenberger and so on. I knew all of them, some very closely. I also knew most of the younger generation, some of them still alive – Thorkild Ramskou, Kristján Eldjarn, Charlotte Blindheim, Wilhelm Holmquist and Bertil Almgren. And of course my own generation – Bjørn Ambrosiani, Olaf Olsen, Michael Müller-Wille, Kurt Schietzel, Märta Strömberg and one or two others – a small but handsome and clever bunch.

What did we read at that time? It is important to recognise that there was little synthetic work: important were the third volume of Brøndsted's *Danmarks Oldtid*, published in 1940 – which incidentally summarized recent work on sites such as Ladby and Trelleborg – and Arbman and Stenberger's *Vikingar i Västerled*, also published in 1940. T.D. Kendrick's *A History of the Vikings* (1930) was useful as a work of history by an archaeologist and the appropriate chapters of Shetelig and Falk's *Scandinavian Archaeology* (1937) provided

a more general background¹. Shetelig's *Vikingeminner i Vest-Europa*, published in 1933 was based on, but was by no means as important as, the multi-volume series he edited entitled *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland*, which started to appear in 1940 (although based on work done in the 1920s). These synthetic works, so important to me in the fifties, are now long out of date and (with the exception of the last named) rarely used.

A few years later Brøndsted published his book *The Vikings*², and this was followed by Holger Arbman's book with the same title³. These, together with the book I wrote with Peter Foote, entitled *The Viking Achievement* published in 1970, are also rarely used and have now been replaced by Else Roesdahl's *Vikingernes verden*, first published in 1987 and since frequently republished and translated into many languages.

These synthetic works and the national archaeological surveys – *Danmarks Oldtid*⁴ (now replaced by Roesdahl's *Danmarks vikingetid*⁵) and Stenberger's *Det forntida Sverige*⁶ – were enormously important to the student. Such synthetic works are still needed to-day. Only they can provide adequate guides to the subject which can be deepened by lectures and the use of monographs. Academics must be willing to rewrite the works of synthesis produced by their elders, which have, both in Scandinavia and Britain, provided frameworks for the study since Worsaae first wrote about the Viking Age nearly 150 years ago.

It is sad that Norwegian archaeologists have in the last few years produced no synthetic book on the archaeology of the Viking Age in Norway – the relevant volume of the popular *Norges Historie* is written by an historian. This may well account for the theoretical nature of much Norwegian work on the Vikings and the rather sad lack of fieldwork and museum studies in that country in the last quarter of a century. Norwegian archaeologists, with a few notable exceptions, have been very long on theory and very short on the interpretation of material culture. The Icelanders, of course, have Kristján Eldjárn's splendid *Kuml og Haugfé*, which was published in 1956 and has not since been bettered.

Let us turn then to the *Stand der Forschung* of Viking archaeology fifty years ago. Two books reflect it well, both written by men then in their sixties in 1960 and 1961, both bore the title *The Vikings* and both were later published in the

1. H. Shetelig and H. Falk, *Scandinavian Archaeology*, Oxford 1937.

2. J. Brøndsted, *The Vikings*, Harmondsworth 1960.

3. H. Arbman, *The Vikings*, London 1961.

4. J. Brøndsted, *Danmarks Oldtid*, iii, København 1940.

5. København 1980; English edition, *Viking Age Denmark*, London 1982.

6. Stockholm 1964.

Scandinavian languages. Johannes Brøndsted and Holger Arbman were both archaeologists. Their approach, however, was (perhaps in part because of the publisher's demands) very different. Arbman's book (published as part of an archaeological series – Ancient Peoples and Places) started abruptly with a review of the archaeological evidence. So abrupt was its beginning that the translator – a rather eccentric philologist – added a literary introduction. Brøndsted, on the contrary, spent the first quarter of his book on historical discussion. Arbman, on the other hand, is immediately immersed in Trelleborg, in Hedeby and Jarlshof, in graves (he was expert here having compiled the great catalogue of Birka graves⁷), he talks of Kaupang, Lindholm Høje, and even publishes a plan of the Viking grave-field of Ingleby in Derbyshire. He is in his historical and archaeological element when talking about the Continent (remember that he had written *Schweden und das karolingische Reich*⁸) and about the Vikings in the east (six years earlier he had published *Svear i Österviking*⁹). He wrote intelligently about the Vikings in the North Atlantic, he had a particular interest in Normandy, and had a surprisingly fresh chapter on Viking art.

Brøndsted's book was already dated when it was published. It was also (in its first edition at least) unsympathetically translated into English. His discussion of art, for example, reflected the situation when he had written his own doctor's thesis in 1920¹⁰. We still hear of Irish influence in Scandinavian art; he quotes, for example, his teacher Sophus Müller on the gripping-beast. He is deeply influenced by the great historians of the beginning of the century and there is no enthusiasm for the new. When he talks of trade he uses the Arab sources; when Arbman talks of trade he discusses the trade goods in relation to these sources. Brøndsted publishes not a single map or drawing, whereas Arbman has more than forty text figures which supplement both text and photographs. I wonder whether this was not the watershed between old Viking Age studies and the new. It perhaps also reflects the fact that the Swedes – untrammelled by any reasonable history of their own Viking Age – turned more readily to archaeological material for their interpretation of the period.

The 1940s (using the term somewhat loosely) had, despite the isolation and disruption caused by the War, produced a whole raft of monographs and

7. H. Arbman, *Birka, I, Die Gräber*, Stockholm 1940.

8. Stockholm 1937 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 43).

9. Stockholm 1955.

10. Republished with pictures, which made it understandable, as J. Brøndsted, *Early English Ornament*, London 1923.

major papers; synthetic examination was now urgently needed to put them in context. Consider them (I have given footnotes to those not already referred to):

Birka I, Die Gräber

*Birka III, Die Textilfunde aus den Gräbern*¹¹

*Trelleborg*¹²

*Vikingetidens Redskaper*¹³

Forssander's article, 'Irland-Oseberg'¹⁴

*Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*¹⁵

*Gjermundbufunnet*¹⁶

Skovmand on the Danish hoards¹⁷

Ramskou's article on the Danish Viking Cremation graves¹⁸

*Forntida gårdar i Island*¹⁹

*Viking Antiquities in Great Britain and Ireland*²⁰

Kendrick's *Late Saxon and Viking Art*²¹

*Gotlands Bildsteine*²²

Brøgger and Shetelig on the Viking ships²³

*Danmarks Runeindskrifter*²⁴

The first volumes of *Norges runinskrifter*²⁵

Three of these were published in 1951; and the fifties also produced a few new monographs, as for example Dagmar Selling on pottery²⁶, Hamilton on Jarlshof²⁷, Nerman on Grobin-Seeburg²⁸ and the new de-nazified edition of Herbert Jankuhn on Hedeby²⁹.

11. A. Geijer, *Birka III, Die Textilfunde aus den Gräbern*, Stockholm 1938.
12. P. Nørlund, *Trelleborg*, København 1948 (Nordiske Fortidsminder 4:1).
13. J. Petersen, *Vikingetidens redskaper*, Oslo 1951 (Skrifter utg. av Det norske Videnskaps Akademi i Oslo).
14. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum*, 1943, 130-240.
15. M. Stenberger, *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*, Stockholm 1947, 1958.
16. S. Grieg, *Gjermundbufunnet*, Oslo 1947 (Norske Oldfunn 8).
17. R. Skovmand, 'De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150', *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1942.
18. *Acta Archaeologica*, xxi (1950), 137-82.
19. M. Stenberger (ed.), *Forntida gårdar i Island*, København 1943.
20. H. Shetelig (ed.), Oslo 1940-54.
21. London 1950.
22. S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine*, Stockholm 1941.
23. A.W. Brøgger and H. Shetelig, *The Viking Ships*, Oslo 1951.
24. L. Jacobsen and E. Moltke, *Danmarks Runeindskrifter*, København 1941-2.
25. M. Olsen, *Norges innskrifter med de yngre runer*, Oslo 1941-
26. D. Selling, *Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden*, Stockholm 1955.
27. J.R.C. Hamilton, *Excavations at Jarlshof, Shetland*, Edinburgh 1956.
28. B. Nerman, *Grobin-Seeburg. Ausgrabungen und Funde*, Stockholm 1958.

This was also an enormously influential period in the development of inter-disciplinary discussion of the type later exemplified by the *tværfaglige* symposia. The Viking Congress was born – a happy mixture of runologists, historians, philologists, onomasts, numismatists, literary historians and archaeologists. Originally growing out of an attempt by the British Council to rebuild contact between British and Scandinavian scholars after the War, the first meeting was held in Shetland in 1950, the second at Bergen in 1953 and the third (which was the first I attended) at Reykjavík in 1956. Although few important papers were published as a result of the early congresses, the conversation and the contacts more than compensated for any such lack.

It was against this inter-disciplinary background that archaeology of the Viking period began to take off. Before the War the excavations at Hedeby had stimulated interest in the towns of the Viking Age, as had indeed the investigations at Sigtuna which produced rather later Viking Age material. Immediately after the War excavations at Kiev and Novgorod stimulated even more interest in the Vikings. Kaupang was crucial to what followed, for at Kaupang Charlotte Blindheim excavated a site which told a slightly different story to that related by Birka, Hedeby and the Russian sites, a story reflected to a certain extent in the Vendel period excavations by Holmqvist at Helgö. Kaupang was less formalised than a town. First investigated in 1867, Blindheim returned there in 1950 and, in excavations which continued until 1957, attempted to identify *Sciringesheal*, a market place mentioned in Alfred's account of Ohthere's voyage in the late ninth century²⁹. Although Kaupang is still a puzzling site, it has, with the continuing excavation of Hedeby, triggered much of the research into towns and trade in the North that has taken place since 1950. It stimulated the investigation of sites like Paviken on Gotland, and Köpingsvik on Öland. The disastrous fire at Bryggen in Bergen in the mid-1950s and the consequent excavations showed what could be done to recover the history of a town and harbour – although in this case the story told was post-Viking. The process was continued as medieval city centres all over Europe were destroyed by developers in the 50s, 60s and 70s.

The story of Ribe, the earliest datable town within modern Denmark to be investigated, need not be rehearsed to a Danish audience. Previously Aarhus, Lund, Trondheim and Oslo had produced late Viking material and houses, on sites excavated in advance of development by municipalities and finance houses. Then there were the excavations in Dublin and York, which received an enormous amount of international attention and attracted TV and popu-

29. H. Jankuhn, *Haithabu. Ein Handelplatz der Wikingerzeit*, Némünster 1956.

30. C. Blindheim et al., *Kaupang-funnene*, Oslo 1981- (Norske Oldfunn).

lar journalism to an interest in the Vikings which had a lot to do with the growth of interest in the subject in the early seventies. But of course there were other sites abroad, Lincoln in England (one of the Five Boroughs of the Danish settlement), Wolin near Sczezin in Poland, and Gorodisce, the precursor of Novgorod. Gradually we have begun first to recognise the Viking towns and then to understand their function. In Sweden research excavation started once again at Birka.

Town excavations have produced a type of material culture which we did not have in the 1950s. Then we relied on material from grave and hoard finds. This has produced information about daily life of a kind only dreamed of fifty years ago. We have learnt not only about house types, house plots and streets, but also about manufacturing and the economic centres of manufacture. We have learnt of mints and of the processes of metalworking. We have studied food and butchery and the prevalent diseases. Archaeologists have investigated ports and harbours, fortification, bridges and roads. They have looked at imports, have found exotica, have achieved a much greater understanding of carpentry and been bored silly by discussions of comb-making. We have even begun to find pieces of furniture and, at Hedeby, a major find of clothes³¹. In Dublin were found the detritus of a major leather goods industry. In general terms, however, our knowledge of Viking towns in the west has been greatly advanced. Something is now known of how they functioned in relation to communication. But generally knowledge in these areas has become deeper rather than broader, the thin historical record has been supplemented with a great deal of archaeological fact³². It is now realised, for example, that towns were deliberately planted, presumably by the king (as is probably the case at Hedeby) and we may now begin to estimate the administrative implications of this realisation.

A major breakthrough has been the development of a more accurate chronology through the use of tree-ring dating³³. Many of the towns, Lund for example, produced waterlogged wood and now that dendrochronological series have been built up in most of the areas studied we are able to re-define

31. I. Hägg, 'Die Textilfunde aus dem Hafen von Haithabu', *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu*, xx, Neumünster 1984.
32. Cf., for example J. Callmer, Urbanization in Scandinavia and the Baltic Region c AD 700-1100: Trading Places, Centres and Early Urban Sites, in B. Ambrosiani and H. Clarke (eds.), *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*, Stockholm 1994, 50-90 (Birka Studies 3, The Twelfth Viking Congress).
33. See E. Roesdahl, 'Dendrochronology and Viking Studies in Denmark, with a note on the beginning of the Viking Age', in B. Ambrosiani and H. Clarke (eds.), *Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*, Stockholm 1994, 106-116 (Birka Studies 3, The Twelfth Viking Congress).

our dating and interpretation of other monuments. Chiefly of course the Danevirke and the Danish fortresses. The dates have been summarised by Else Roesdahl, and everybody who has lived through the gradual revelation of the dates must realise how much our task has been eased. The Danevirke, for example, is now seen to be older than 737, with major reconstructions in 737 and about 968. Dates very different from those adumbrated before dendrochronology, when the first phase of the Danevirke was dated by Jankuhn and his followers to Godfred's period, c. 808, a date based on an interpretation of the Frankish Annals.

Most striking has been the re-dating of the Danish fortresses to the reign of Harald Bluetooth, instead of to that of Sven Forkbeard, and the consequent re-interpretation of them. No longer are they seen as the camps which Poul Nørlund postulated as having been built in connection with the invasion of England. The re-dating of Ribe³⁴ was similarly traumatic to some, but not to those who had been following closely the archaeological developments over the years since Mogens Bencard started to dig there.

The emergence of the 980-ish dates for the fortresses and the dating of the North Mound at Jelling to 958/9, the bridge at Ravning Enge to c.979, and so on, reinforced a view of Harald Bluetooth's importance in the structuring of the Danish kingdom, which a few of us were beginning, not without some criticism, to build up. Perhaps we did go a bit far (for instance in our rather optimistic dating of the Kanhave Canal on Samsø and our bracketing of some of the sea defences with Skuldelev³⁵), but we did get it generally right. At a period when the written sources tell us little of the development of the Danish kingdom, archaeology has added immeasurably to our understanding of the king's influence at this period.

While town excavations revealed little that was unexpected, investigations into rural settlements have opened vast new areas of knowledge, particularly in Denmark where a programme, funded from the Danish research Council for the Humanities, added greatly to our knowledge of the Viking Age. On my first visit to Denmark I went to Store Valby in Sjælland, which was then being excavated by Axel Steensberg. The importance of this site has been very much neglected by his countrymen. In fact Steensberg's work there³⁶, where only a trace of the Viking Age was found, contributed greatly to the

34. C. Feveile, 'The Latest News from Viking Age Ribe: Archaeological Excavations 1993', in B. Ambrosiani and H. Clarke (eds.), *Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*, Stockholm 1994, 91-97 (Birka Studies 3, The Twelfth Viking Congress).

35. E.g. D.M. Wilson, *Civil and Military Engineering in Viking Age Scandinavia*, [Greenwich] 1978 (National Maritime Museum. First Paul Johnstone Memorial Lecture).

36. A. Steensberg and J.L. Østergaard Christensen, *Store Valby*, København 1974.

understanding not only of Danish medieval archaeology but also of the equivalent study in England, and therefore in Europe. The technique of area excavation used by Steensberg (although not his own invention) directly influenced the methodology of English archaeology, which was then hidebound by the grid system pioneered by Sir Mortimer Wheeler. Area excavation was already familiar in Denmark, but had been frowned upon by foreign archaeologists. It was a visit by Jack Golson to Store Valby in 1952 that stimulated major break-throughs in medieval archaeology in England.

Excavation techniques in Denmark and Sweden were of a very high standard fifty years ago. Märta Strömberg's digs on the sandy soils of Skåne³⁷ were technically brilliant and, at Hagestad and Ystad, produced evidence of nucleated settlements of the late Vendel and Viking Age which have been too little regarded outside Sweden. The work of her contemporaries in Denmark, for example Thorkild Ramskou at Lindholm Høje³⁸, stimulated the methods of mechanically-aided excavation which in the 1970s demonstrated that most rural settlement in Denmark was concentrated in villages, rather than in single farms. The story of Vorbasse³⁹ needs no rehearsal here. This site and the comparable sites, like Sædding, have revolutionized our understanding of the rural economy of the Viking Age.

It is a sadness to me that no similar major programme of excavational exploration has been carried out in central Sweden or in Norway, although the stony nature of the ground in many areas makes the methods used in Skåne and Denmark generally impossible. For synthetic knowledge of rural activities in these regions we depend on Björn Ambrosiani's painstaking survey of settlements by means of grave-finds in the Mälar region, published in 1964 in *Fornlämningar och bebyggelse*, and on excavations of single farms in Norway, some very grand – like the vast Viking Age hall at Borg in Lofoten⁴⁰ – and others more normal as the site excavated at Ytre Moa in Sognefjord by Egil Bakka⁴¹ or the farm at Forsandmoen in Rogaland. If ever there was an argument for the use of project-based archaeology, it is in this area of study.

37. E.g. M. Strömberg, *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen*, Lund 1961 (Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4 to:4).

38. Th. Ramskou, *Lindholm Høje. Gravpladsen*, København 1976.

39. S. Hvass, 'Vorbasse - Eine Dorfsiedlung während des I Jahrtausends n. Chr. in Mitteljütland, Dänemark', *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, lxvii (1968).

40. G. Stamsø Munch, O.S. Johansen and I. Larsen, 'Borg in Lofoten. A chieftain's farm in arctic Norway', *Proceedings of the Tenth Viking Congress* (Universitetets Oldsaksamling Skrifter. Ny rekke, 9), Oslo 1987, 149-70.

41. E. Bakka, 'Ytre Moa', in B. Niclasen (ed.) *The Fifth Viking Congress, Tórshavn, July 1965*, Tórshavn 1968, 124-126.

Thus it will be interesting to see whether Birgit Arrhenius's project to study the settlement patterns and population of Uppland, funded by Riksbanksfonden, will lead to a greater understanding of the region. The first results are extremely interesting although at the moment largely confined to the Vendel period. She starts from the point noted by Bo Petr  at Lov  on M laren where two adjacent gravefields were found to be contemporary and did not succeed each other, and from Anders Broberg's thesis that such settlements are to be understood as nuclear settlements which are forerunners of the medieval villages.

A major contribution of Danish archaeology to the understanding of settlement sites has been provided by the experimental construction of houses on the basis of the archaeological finds. The reconstruction by Nørlund and Schultz of the curved-sided house at Trelleborg in the 1940s had a remarkable impression on me when I first visited it in 1952. The understanding of the technical skills of the Vikings exemplified by such house reconstructions is one of the major achievements of the last half century. Holger Schmidt⁴² has continued this work and provided us with the reconstruction of a Fyrkat house, which has demonstrated where Nørlund and Schultz went wrong. We also have the Hedeby house reconstruction at Moesgård, a Vorbasse farm near Fyrkat and sunken-floored buildings all over the place. Not to mention the church discussed in this volume and the rather odd reconstruction of the Trelleborg fortress in Skåne which was discussed at the last symposium⁴³. All tell of systematic and deep enquiry into Viking buildings and of the use to which they were put.

Of continuous fascination is the study of royal centres. Jelling has been as much in the news in the last fifty years as it has been since Ole Worm first wrote about it in the seventeenth century. Fifty years ago work on the south mound at Jelling had just been completed and discussion concerning Adels  in M laren was rampant. In Norway interest was being resurrected at Borre with the establishment of a National Park, which led to the re-examination of the whole of this so-called royal complex⁴⁴. The recent work by Knud Krogh and others at Jelling has demonstrated what can be achieved through minute analysis of the available evidence⁴⁵. Excavations at Signhildsberg,

42. H. Schmidt, *Building Customs in Viking Age Denmark*, Herning 1994.

43. See now B. Jacobssen et al., *Trelleborgen, en av kung Harald Bl tlands danska ringborgar*, Trelleborg 1995.

44. B. Myhre, 'Borre - et merovingertidscenter i  st-Norge', in E. Mikkelsen and J.H. Larsen (eds.), * konomiske og politiske centra i Norden ca. 400-1000 e.Kr.*, Oslo 1992, 155-80 (Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny rekke xiii).

45. Cf. K. Krogh, *G den om Kong Gorms Grav. Historien om Nordh jen i Jelling (Vikingekongernes Monumenter i Jelling, i)*, København 1993.

Håtuna, Uppland, have produced the remains of what is probably the royal seat of Fornsgirtuna mentioned by Snorre Sturlasson, a place with a continuous history from well before the Viking Age.

Similarly pagan religions and cult have been much discussed in archaeology generally. Fortunately we have in Viking Age studies been spared some of the wider shores of lunacy by one of the most important doctor's theses to emerge from Denmark in the last fifty years – namely Olaf Olsen's *Hørg, hov og kirke*, published in 1966. This released us from many misconceptions, misinterpretations and romantic nonsense. For the moment we can leave much of the discussion of this element of Viking culture to the philologist and historian of religion.

Meanwhile excavations in all the Scandinavian countries have provided finds of early churches and Christian centres. Most important was clearly Jelling, which demonstrated the passage from the pagan religion to Christianity. Also important, however, were the group of churches and burials found in the Lund excavations. The Hørning church, now happily dated to the 1060s or 70s, with the excavations at Jelling and the excavations at Urnes and elsewhere in Norway, have provided a clearer view of the history and form of the stave-churches at the very end of the Viking Age.

In almost no area has our knowledge been more broadened than in our appreciation of the Viking ship⁴⁶. Much more is known about ship-building and ship types than was available to the pioneers of marine archaeology, Brøgger and Shetelig, and their literary colleagues. All over Scandinavia and the Baltic new finds have been made which extend our understanding of seafaring. The Skuldelev ships (of interest in themselves but also as one of the remarkable barriers against attack from the sea), first worked on by Olaf Olsen and Ole Crumlin-Pedersen, provided a series of ships of types previously known only from literature, including the first properly recorded warship and two strong partly-decked merchantmen (although we now realise that two older finds, the Askeskärr and Klåstad ships⁴⁷, are in reality cargo boats of the late tenth century).

On the south coast of the Baltic other ships have allowed us to differentiate Slav and Scandinavian ships, while finds in Sweden, Norway and Ireland and the re-examination of the old finds have added immeasurably to our knowledge. Dendrochronological examination has placed the building of one of the Skuldelev ships in Ireland between 1060 and 1090⁴⁸, while dendrochro-

46. Cf., for example, O. Crumlin-Pedersen (ed.), *Aspects of Maritime Scandinavia*, Roskilde 1991.

47. O.H. Eriksen, 'Dendrokronologisk undersøgelse af skibsvrag fra Klåstad, Norge', *Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser* xxi (1993).

48. O. Crumlin-Pedersen, 'Et irsk langskip?', *Nyt fra Nationalmuseet* xlvi (1989-90), 4-5.

iological dates of each of the vessels have demonstrated that they are generally late and can no longer be placed, as they once were, in the tenth century.

As we now understand much more of the variety and quality of Viking ships from the many new finds, so further fundamental information has come from experimental archaeology associated with their study. Through experiment a great deal has been learnt about how the ships were handled and how they were sailed. Fifty years ago knowledge of the capabilities of the vessels was confined to the sailing log of the seaman who sailed a copy of the Gokstad ship to America in 1892, using more sails than would have been thought either safe or necessary by the Vikings.

Scandinavia, almost single-handedly, pioneered the modern study of non-Classical artefacts and it is hardly surprising that important strides have been made here in our understanding of the objects belonging to the Vikings. By the time I entered this field it seemed that little remained to be done. Jan Petersen had covered the weapons, brooches and tools of the Viking Age in his three masterly and still indispensable works. Arbman's great Birka publication, Stenberger's *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*, Brøndsted's study of the Danish graves and Arbman's study of the Carolingian elements in the Viking Age of Sweden were all studied and used avidly. Paper after paper in *Fornvännen*, *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum* and even *Aarbøger* provided a vast amount of published material culture. It is unfortunate perhaps that Bertil Almgren's new approach⁴⁹ to the definition of style expounded in his doctor's thesis did not get a better hearing as the steam had certainly gone out of the Montelian system. People like myself, who were interested in the study and systematization of objects, were condemned as 'strap-end-ologists' and called worse names by the New and post-processual archaeologists. Nevertheless we kept beavering away and some of the results have been spectacular. This is particularly so in the study of hoards, where the work of numismatists – Michael Dolley⁵⁰, Brita Malmer⁵¹, Kolbjørn Skaare⁵² and so on – has combined with the work of archaeologists like James Graham-Campbell⁵³ and Birgitta Hårdh⁵⁴ to transform our knowledge of typology, trade, exchange and economy.

49. B. Almgren, *Bronsnycklar och Djurornamentik*, Uppsala 1955.

50. See R.H. Thompson, 'The published writings of Michael Dolley 1944-1983', in M.A.S. Blackburn (ed.), *Anglo-Saxon Monetary History*, Leicester 1986, 315-353.

51. Most recently in relation to the series *Corpus Nummorum Saeculorum 1x-x1 qui in Suecia Reperti sunt*.

52. *Coins and Coinage in Viking-Age Norway*, Oslo 1975.

53. E.g. J. Graham-Campbell, *The Viking-Age gold and silver of Scotland (AD 850-1100)*, Edinburgh 1995.

54. B. Hårdh, *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden*, Lund 1976 (*Acta Archaeologica Lundensia* series in 4 to: 9).

The series of doctors' theses produced in Sweden, particularly by Lena Thunmark-Nylén⁵⁵, Anders Carlsson⁵⁶ and Ingmar Jansson⁵⁷, on the various types of brooches have made a great contribution. Particularly important has been the demonstration by Ingmar Jansson of the method of manufacture of oval brooches, which builds on an idea of Birgit Arrhenius in relation to the development of Style I in Scandinavia⁵⁸. His thesis, further developed by a study of the material found at Ribe, has been revolutionary to the understanding of the chronology, typology and manufacturing process of such mass-produced objects.

The monographs emerging from the Hedeby, Dublin, Ribe, Lund, and York excavations and particularly those re-examining the older Birka material have also considerably refined our view of the material culture of the period, particularly as the older material was mainly drawn from grave- and hoard-finds and not from settlement sites.

Dress has, as mentioned above, been studied at Hedeby and is also importantly interpreted in the Mammen monograph. The work of Agnes Geijer carried out in the forties and fifties has been built upon by Martha Hoffman⁶⁰ in relation to textile production and Franzén and Nockert have revisited the Swedish wall-hangings⁶¹. Irmelin Martens⁶², Gert Magnusson⁶³ and others have advanced greatly our knowledge of the production of iron, particularly in western Norway and in central and northern Sweden, illuminating the economic structure of the iron producing regions.

The study of art styles has progressed considerably. Fifty years ago the sources for a study of the art had to be culled from the third volume of *Ose-*

55. *Vikingatida dosspännen - teknisk stratigrafi och verkstadsgruppering*, Uppsala 1983 (Archaeological Studies, Uppsala University Institute of North European Archaeology, Aun 4).
56. *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid*, Stockholm 1993 (Stockholm Studies in Archaeology 5).
57. *Ovala spännbucklor. En studie av vikingatida standardsmycken med utgångspunkt från Björkö-fynden*, Uppsala 1985 (Archaeological Studies, Uppsala University, Institute of North European Archaeology, Aun 7).
58. B. Arrhenius, 'Die technischen Voraussetzungen für die Entwicklung der germanischen Tierornamentik', *Frühmittelalterliche Studien*, ix (1975), 93-109.
59. M. Iversen (ed.), *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*, Højbjerg 1991 (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter xxvii).
60. M. Hoffman, *The warp-weighted loom*, Oslo 1964 (Studia Norvegica xiv).
61. A.M. Franzén and M. Nockert, *Bonaderna från Skog och Överhogdal och andra medeltida väggklädnader*, Stockholm 1992.
62. E.g. I. Martens, 'Iron extraction, settlement and trade in the Viking and Early Middle Ages in South Norway', *Proceedings of the Tenth Viking Congress*, Oslo 1987, 69-80 (Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, ny Rekke, nr.9).
63. G. Magnusson, *Lågteknisk järnhantering i Jämtlands län*, Stockholm 1986 (Jernkontorets Bergshistorie Skriftserie No.22).

ørgfunnet and the rather eccentric art volume in that magnificent series *Nordisk Kultur*⁶⁴. Specialist volumes were, however, beginning to appear – as for example Hans Christiansson's *Sydskandinavisk Stil*⁶⁵ and the rather oddly Montelian *Form og Stil* by Mogens Ørsnes⁶⁶, which harked back to techniques used at the beginning of the century by Bernhard Salin. Mats Malmer tried to get to grips with art in a more focussed fashion in 1963 in a book which deserves to be more seriously consulted by scholars of the Viking Age, *Metodproblem inom Järnålderns konsthistoria*⁶⁷. Here Malmer attempted to provide a definition of style which had eluded many previous academics. He concentrated mainly on the Roman Iron Age and the Vendel period, with a rather odd incursion into a discussion of the so-called Swedish *rundstenstil*. He also examined in outline the theories of definition by curvature put forward by Bertil Almgren in 1955 in *Bronsnicklar och Djurornamentik*, showing that it had proved impossible to achieve objective definition of style by this method. We had all puzzled over this one; Malmer I think had it right.

In an attempt to define styles, studies by Signe Fuglesang on the Mammen⁶⁸ and Ringerike⁶⁹ styles moved the subject on from the situation I outlined in 1966 in a book I wrote with Ole Klindt-Jensen⁷⁰. Fuglesang in volume I of *Norges Kunsthistorie*⁷¹, has outlined in synthetic form her interpretation of the sequence of Viking art, one which I have elaborated in the second volume of *Signums svenska konsthistoria*⁷². The series of dendrochronological dates for Oseberg, Gokstad, Mammen, Jelling, Hørning and so on have now provided a firm framework of chronology for the Viking art styles and, so long as we remember Malmer's strictures concerning definition, style will continue to form a major tool in the study of the Viking Age. One of the happier results of dendrochronological dating has been the confirmation that dating by the methods which were previously available to us were reasonably accurate, which shows that our methodology was not very far out. Some of us even won bets on forecasting the dendrochronological dates – I, for instance, am

64. H. Shetelig (ed.), *Kunst*, Oslo 1931 (Nordisk Kultur xxvii).

65. Uppsala 1959.

66. M. Ørsnes, *Form og Stil i Sydskandinaviens yngre germanske jernalder*, København 1966 (Nationalmuseets skrifter, Arkæologisk-historisk række, xi).

67. Lund 1963 (*Acta Archeologica Lundensia*, series in 8°, no. 3).

68. In M. Iversen et al. (eds.), *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*, Højbjerg 1991, 83-108 (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter xxvii).

69. S. Horn Fuglesang, *Some aspects of the Ringerike Style*, Odense 1980.

70. *Viking Art*, London 1966 (cf. O. Klindt-Jensen and D.M. Wilson, *Vikingetidens kunst*. København 1965).

71. Oslo 1981, 36-138.

72. D.M. Wilson, *Vikingatidens konst*, Lund 1995.

very proud that I was only one year out in my dating of the deposition of the Oseberg grave!

The studies in material culture cited earlier and re-examination of the art of the period have helped – with the results of excavation – to provide an holistic view of the Vikings as revealed in archaeology. I myself find it refreshing that there is now in much of Scandinavia a return to our proper archaeological roots – to the study of material. Generally we are more cautious of pure theory. Archaeologists no longer cowtow to historians and philologists, but work with them. As archaeologists we can take an increasing role, so long as we remember (which prehistorians venturing into this field rarely do) that the period must be approached from an interdisciplinary point of view.

An aspect of the appreciation of material culture has been displayed in the great success of the three great Viking exhibitions. The first of these, 'The Vikings', was shown in 1980 and 1981 in London, New York and Minneapolis. I played a lead role in its organisation and was astounded by its remarkable success. For the first time academics were able to bring to a massive audience an impression of the culture of the Viking peoples and place them in a European context hitherto generally little understood. Accompanied by television series and a large number of books, the Viking people became an item of popular curiosity. The second, slightly more modest, exhibition entitled 'The Vikings in England' was held in Copenhagen, Aarhus and York in 1981-2. It was the product of rising interest in England and Denmark, sparked to some extent by the York excavations. It was masterminded by Kenneth Pearson and Pat Connor, but everybody who was anybody in the Viking world in England and Denmark was involved. The third was an exhibition which was intended not to be just about the Vikings, but about the gradual transformation of Scandinavia from a pagan Viking region into part of the Christian European polity. 'Viking og Hvidekrist' ('From Viking to Crusader') was Else Roesdahl's exhibition and was an enormous success in Paris, Berlin and Copenhagen in 1992-3. It did show a different view of Scandinavia than that provided by the earlier exhibitions, but it was hijacked by the generic term 'Viking'. It nonetheless told a different story and, with its accompanying catalogue produced in Danish, English, French and German, rounded off a fifteen year period in the popularisation of the subject which would have been undreamed of when I started to work on the subject⁷³.

73. The books for these exhibitions were: J. Graham-Campbell, *Viking Artefacts. A Select Catalogue*, London 1980; E. Roesdahl, J. Graham-Campbell et al. (eds.), *Vikingerne i England og hjemme i Danmark*, London 1981 (English edition, *The Vikings in England*, London 1981); E. Roesdahl (ed.), *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200*, København 1992 (English edition, E. Roesdahl and D.M. Wilson (eds.), *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800-1200*, Copenhagen, New York, 1992).

Some of the most extraordinary advances in the subject have been made in relation to the Viking settlements abroad. Shetelig's *Viking Antiquities* published more than half a century ago (itself based on work carried out in the 1920s)⁷⁴ provided a passable outline of the chief archaeological finds – of material culture – in the British Isles and France. Work by Arbman and Stenberger⁷⁵ brought up to date the material published for example by T.J. Arne in *La Suède et l'Orient*⁷⁶ and by such Russians as Raudonikas⁷⁷. Although certain Russians and Poles⁷⁸ quietly worked away at Ladoga and elsewhere, times were not politically propitious for the study of the Vikings in the east. In Britain and Ireland there was practically no excavation of Viking material until the 'sixties, although the pre-war excavations at Jarlshof in Shetland were published by John Hamilton⁷⁹, whilst I completed the publication of a group of Viking graves in the Isle of Man which had been excavated by Gerhard Bersu during his internment there during the War⁸⁰.

Most work within the British Isles, indeed, lay not in the hands of the archaeologists – Kendrick and Stevenson (the remarkable, polymathic Keeper of the National Museum of Antiquities of Scotland) were honourable exceptions – but in those of the onomasts and philologists – even numismatists. A key figure – although not the only one – was A.H. Smith at University College London, who was not only director of the English Place Name Survey, but was interested in the archaeology, history and literature of the Viking period in England. He had been a lektor in Uppsala in the late 1920s and had kept his contacts there. He was very encouraging of young people – Peter Foote, Ray Page, Gillian Fellows-Jensen, and myself were all very much influenced by him. Christine Fell, Michael Barnes and Richard Perkins studied under Peter Foote and James Graham-Campbell studied with me.

So, around the Marlborough public house in London where he held court, there grew up an inter-disciplinary group of young scholars, mostly interested in the Anglo-Saxons, but also in the Vikings and Celts, who were submitted by Hugh Smith to long sessions during which we were introduced to the older gliterati of the period. Reinforced by the Viking Congresses and

74. H. Shetelig (ed.), *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland*, Oslo 1940-54.

75. Particularly H. Arbman, *Svear i Österviking*, Stockholm 1955.

76. Uppsala 1914.

77. W.J. Raudonikas, *Die Normannen der Wikingerzeit in das Ladogagebiet*, Stockholm 1930 (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, 40:3).

78. Most remarkably J. Zak, »Importy« *Skandinawskie na ziemiach zachodniosłowiańskich od IX do XI wieku*, Poznań 1963.

79. J.R.C. Hamilton, *Excavations at Jarlshof, Shetland*, Edinburgh 1956.

80. G. Bersu and D.M. Wilson, *Three Viking Graves in the Isle of Man*, London 1966 (The Society for Medieval Archaeology Monograph Series:1).

the rather peculiar and ancient Viking Society for Northern Research, and stimulated by the wayward, but strangely influential, *The Age of the Vikings*, published by Peter Sawyer in 1962, a group of us have over the years in an inter-disciplinary fashion re-written much of the Viking history of the British Isles. Of course we have not done it by ourselves; scholars from Durham, York, Oxford, Edinburgh, Glasgow, Nottingham, Dublin, Cork and other centres have joined together to produce what is now a rather messy, if large, corpus of material relating to the British Isles in the Viking period. Most of us kept up our contacts with Scandinavia. Peter Sawyer now lives in Scandinavia, where his most influential pupil is Niels Lund. Gillian Fellows-Jensen led the way for different reasons!

There has been a continuous growth in both the study of, and interest in, the Viking Age in the British Isles. Popular enthusiasm erupted in the Viking exhibitions held in London and York which are mentioned above. The study of the material culture of course continued, mainly led by James Graham-Campbell. The art has been studied in depth and nowhere more so than on the great British Academy project which will record the whole corpus of Anglo-Saxon sculpture, the first four volumes of which, under the general editorship of Rosemary Cramp, have now been published⁸¹.

Excavations of Viking levels at York, Repton, Dublin and Lincoln yielded not only pieces of applied art, but also a vast corpus of material illustrative of the life and history of the Vikings in the British Isles. We must be careful, however, of reading too much into this evidence. The presence of exotic materials, such as silk and Chinese porcelain in minute quantities speak of long-distance connections, not necessarily long-distance trade by Vikings. There was a great expansion of urban settlement in England in the tenth century, partly as a result of the consolidation of the kingdom of England; there is no knowing whether in fact the great development in the Scandinavian areas was triggered by the Vikings or by the English. This has recently been stressed by Richard Hall⁸² and we must take his wise words to heart and await the final analysis – particularly the chronological analysis – of the vast urban archaeological archive of England.

In Scotland excavation on farm sites and on the caputs of Viking chieftains' estates, as well as excavation of graves have advanced our knowledge of the settlement in the northern and western Isles⁸³. Similar work in the Isle of Man

81. *The British Academy Corpus of Anglo-Saxon Stone Sculpture*, London 1984.

82. R. Hall, 'Vikings Gone West? A Summary Review', in B. Ambrosiani and H. Clarke (eds.), *Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age* (Birka Studies 3, The Twelfth Viking Congress), Stockholm 1994, 37-49.

has brought that island into proper perspective for the first time since the turn of the century, particularly through the excavations by David Freke at Peel Castle⁸⁴.

We still lack substantial evidence for rural settlement by the Scandinavians in England and Ireland, and the debate initiated by Sawyer concerning the numbers taking part in the invasions and settlement rumbles boringly on. Place-name specialists and students of early sculpture have, however, revolutionised our understanding of the Viking presence in England; now we need to develop the evidence here presented into other areas. Knowledge of the Vikings in the English countryside is minimal and seems to be shrinking. The widely heralded site at Ribblehead in Yorkshire⁸⁵ is now thought to pre-date the Viking Age, as do most other sites investigated in the Scandinavian areas of England. Perhaps we must accept the proposition that the Scandinavian settlers of England adapted English building and settlement forms when they took over the land, and that some at least of the sites which have produced no Scandinavian traces (as, for example, crosses decorated in an Anglo-Scandinavian style) were settled by incomers who took over the existing economic basis and building forms from the Anglo-Saxons⁸⁶. A number of us were saying this in seminars twenty years ago – and few listened. The chief effect of the Vikings on the material culture of the English was on their ornament, which clearly influenced that of the natives as is becoming increasingly clear as the result of a flood of finds unearthed by the metal-detecting fraternity.

In the west, however, the most exciting find was the discovery and dating of L'Anse aux Meadows⁸⁷. This logical conclusion to the continuing investigation of the North Atlantic was a romantic confirmation of the Norse Atlantic story. In praising the Ingstads for their discovery of (and faith in) the site, let us not forget Jørgen Meldgaard⁸⁸, who nearly arrived there first and whose work in Greenland was in direct continuation of that of many Danes who wrestled with these problems.

83. E.g. C.E. Batey, J. Jesch, and C.D. Morris (eds.), *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*, Edinburgh 1993, passim (Proceedings of the Eleventh Viking Congress).

84. Summarised in D. Freke, *The Peel Castle Dig*, Douglas 1995.

85. First brought to general attention in E. Roesdahl *et al.* (eds.), *The Vikings in England*, London 1981, 71-2.

86. T. Unwin, 'Towards a Model of Anglo-Scandinavian Rural Settlement in England', in D. Hooke, *Anglo-Saxon Settlements*, Oxford 1988, 77-98, has attempted to identify patterns of Scandinavian rural settlement in England, but in a most tentative manner. His results seem inconclusive.

87. A.S. Ingstad, *The Norse Discovery of America*, i, Oslo 1985.

88. Cf. J. Meldgaard, 'Fra Brattalid til Vinland', *Naturens Verden*, 1961, 370ff.

It is perhaps too early to say what has happened in the east. The exhibition 'Viking og Hvidekrist'⁸⁹ – so important in many ways in our understanding of the Scandinavians at home and abroad – revealed some of the newer Russian thinking, interpreted for us through the work of Ingmar Jansson, the acknowledged western expert on the subject. Thoughts such as these were not easy for Eastern Europeans to hold during most of my working lifetime. Most revealing has been the acknowledgement of the role of the Scandinavians in Russia and Ukraine and the opening up of more discussion about Polish and Baltic sites and finds. Gorodišče⁹⁰, the precursor of Novgorod, for example, is now recognised for what it is – the possible site of *Holmgardr*, the capital of the northern Rus.

Much more could be said concerning the development of Viking studies in the last fifty years. If I have one regret, it is that it has become more apparent, to me at least, that archaeologists of the Viking Age have become less literate in recent years. They have read less and have indulged in theory too much. 'Ideas' are deemed to be the most important elements in the advancement of the study. Facts are not checked, partly because of the quantity of literature now being produced, but partly because of laziness. Further, the growth of the archaeological community has hindered the informal spread of unpublished information by word of mouth. This was made very clear at a recent major international conference in Dublin where lack of knowledge of the basic material and sources faulted a number of arguments concerning Viking Age archaeology. There is some excuse for this since the literature available has grown exponentially and I have the impression that more and more of it is being published in the Scandinavian languages, which are not so available as they should be to foreign colleagues. (In parentheses it should be said that Scandinavian archaeologists now tend to use and read only one foreign language – English – and have lost their long-standing polyglot reputation. And this too is bad for the subject).

Fifty – even twenty-five – years ago it was possible to know quite intimately every person working in the subject, and when anything new was found news of its discovery spread like wildfire. It was also possible to have on one's own shelves all the relevant books and offprints; this is now impossible

89. Cf. I. Jansson and E.N. Nosov in E. Roesdahl (ed.), *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200*, København 1992, 74-81.

90. Ibid., 82-3; cf. M.A. Brisbane (ed.), *The Archaeology of Novgorod, Russia*, Lincoln 1992, 5-66.

and specialisms overwhelm us – indeed schisms are beginning to appear. We do, however, now travel more easily and see each other more often; the fax and (possibly) the internet make communication easier. Conversations still take place and the specialist can sometimes make synthetic statements without fear – indeed we need much more synthesis from informed and well-read specialists.

Apart from the odd excursion of New Archaeologists into Viking-Age archaeology and apart from a little too much ethno-archaeology, we have been spared the wilder lunacies which have afflicted archaeology elsewhere. Of course we have had the *enfants terribles*, the politicians of Västergötland and those students of Viking ornament who see a Celt under every stone. It has recently even been possible to refute the idea that the Viking Age started in the early eighth century. The study of the Viking Age has emerged well from the darkness I knew as an under-graduate. Workers in this field normally cross disciplinary boundaries with necessary caution; but as archaeologists we no longer stand in awe of the historians, and we listen with care to the natural scientists, while not being in their thrall. Further, there are more and more people studying the subject. This can only be good. Our subject is healthy and ready for the next century.

Forsaringen – Nordens äldsta lagbud

Stefan Brink

I Forsa socken i Hälsingland har sedan gammalt en järnring funnits i kyrkans ägo. Det rör sig om en smidd järnring, 43 cm i diameter, i vilken runtecken har punsats in med ett mejselliknande föremål (fig. 2). Runringen fanns, när den först uppmärksammades på 1700-talet, fästad på dörren mellan kyrkorummet och vapenhuset i Forsa gamla kyrka. Kring Forsaringen har en ganska stor litteratur vuxit upp, där tolkningarna rörande runtextens innehåll i princip varit samstämmiga under mer än ett sekel. Enighet har rått om att texten varit ett kyrkligt lagbud. Flera besvärande problem har dock funnits rörande ringen och dess text, såsom runornas ålderdomliga form, runspråkets påfallande ålderdomlighet, de två kasten mellan mycket gamla ord, satskonstruktioner osv. och unga ord och uttryck som synes påvisa en etablerad kristen, kyrklig kultur, vidare ringens ursprungliga funktion etc. Först under senare år har runringen i Forsa erhållit fundamentala omtolkningar, som placerar den som ett av de allra viktigaste språkliga, historiska och juridiska vittnesbördens från förhistorisk tid i Norden.

De flesta runforskare av rang har i olika grad diskuterat runinskriften. Den förste som uppmärksammade runringen var uppenbarligen Johannes Bureus redan 1599 och i tryck 1624 (jfr Bugge 1877 s. 27). Den förste som förstod att uttyda inskriften var Olof Celsius d.ä. (1670–1756), som – fantastiskt nog – presenterade en läsning som i stora delar står sig än idag. En grundläggande studie av inskriften levererade också Sophus Bugge år 1877 i form av en festskrift i anledning av Uppsala universitets jubileum. Bugges skarpsinniga framställning har kommit att bli utgångspunkten för all senare diskussion i ämnet. Av övriga framställningar måste uppmärksamas filologen Elias Wesséns behandling av inskriften i inledningen till hans översättning av Häl-singelagen (1940 s. liv ff.) samt flera arbeten av rättshistorikern Gerhard Hafström. Wessén ger en ofta citerad normalisering och översättning av texten, vilken i princip sedan övertas av rättshistorikern Gerhard Hafström i hans artikel om Forsaringen i Kulturhistoriskt lexikon (1959 sp. 530 ff.), som kommit att bli normerande för senare tid.

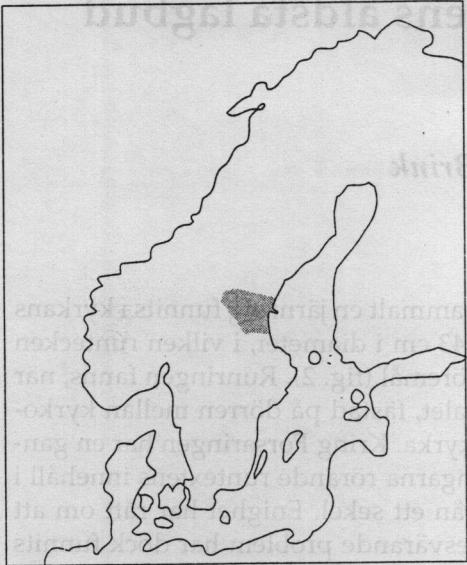

Fig. 1. Landskapet Hälsinglands belägenhet i Norden.

Runinskriften lyder (med Liestøls nyläsning, jfr nedan; fig. 3):

- : uksatuiskilanaukauratuastafurstalaki :
- uksatuaaukaurafiurätaþrulaki :
- : inatþriþialakiuksafiuraukauratastaf :
- aukaltaikuiuarrifanhafskakirifurir
- : suapliuþirakuatliuþritisuaauasintfuraukhalkat :
- inþarkirþusikþitanunratarstaþum :
- : aukufakrahiurtstaþum :
- iniubiurnfaþi :

Denna runtext normaliseras av Elias Wessén och översattes av Gerhard Hafström på följande sätt:

*Oxa tvisgildan ok aura tva staf at fyrsta lagi,
 oxa tva ok aura fiura at aðru lagi,
 en at þriðia lagi oxa fiura ok aura atta staf;
 ok allt äigu i värr, ef hann hafsk äkki rett fyrir,
 svað lärðir äigu at liuðretti, sva vas innt fyrr ok hälgat.
 En þárr gärðu sik þetta Anundr a Tarstaðum
 ok Ofagr a Hiortstaðum.
 En Vibior faði.*

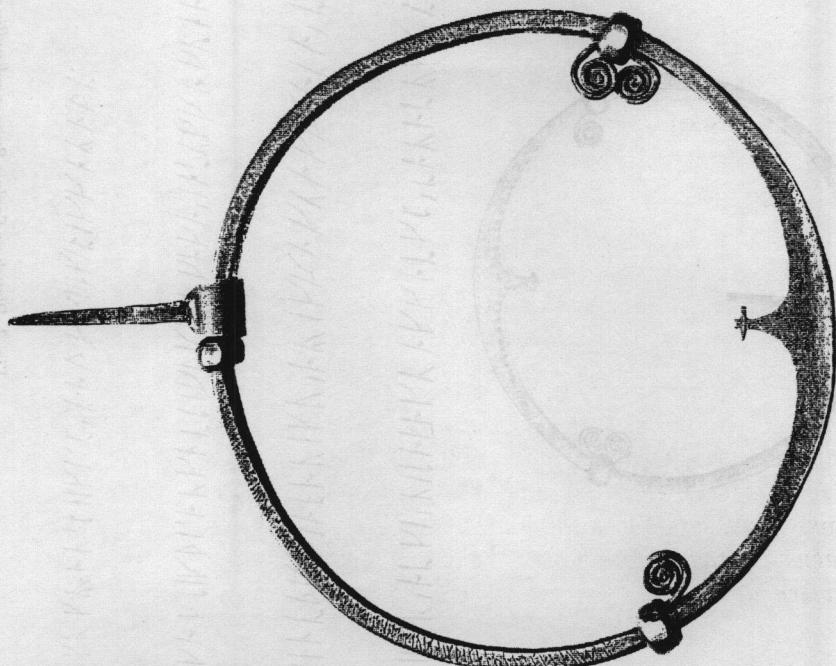
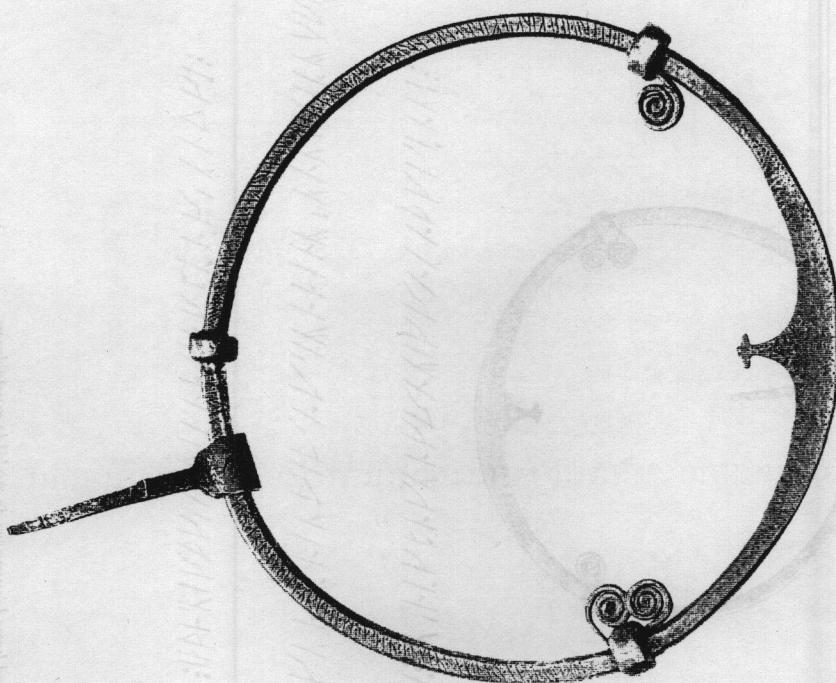

Fig. 2. Forsaringen
(Foto: Bengt A. Lundberg, Råd. Stockholm.)

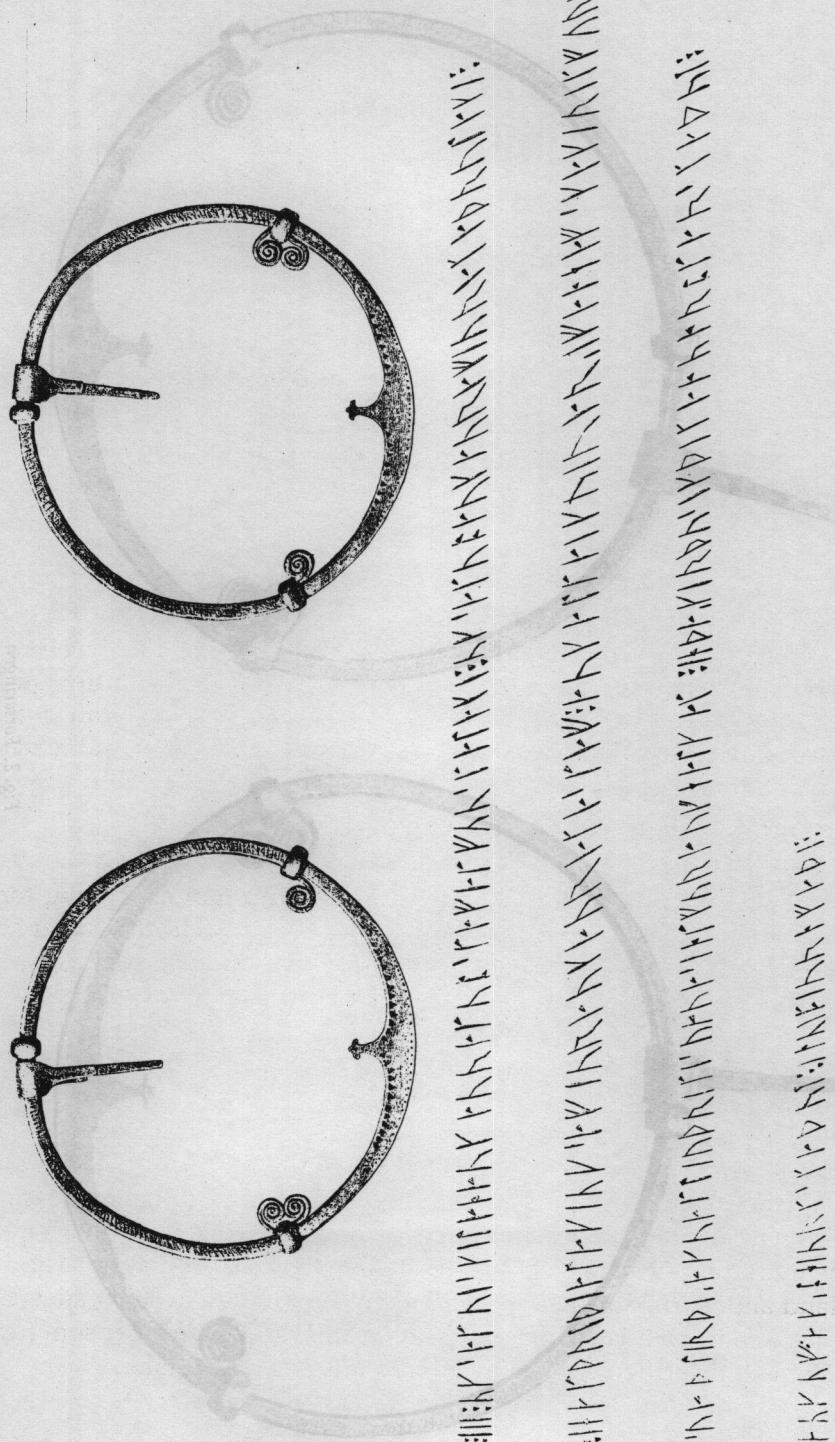

Fig. 3. Planch ur Sophus Bugges avhandling, 1877, med hans läsning av de enskilda runtecknen.

"En tvegill oxe och två öre till biskopsstaven för första mässfallet;
två oxar och fyra ör för andra mässfallet;
men för tredje mässfallet fyra oxar och åtta ör;
och all egendom i kvarstad, om han icke gör rätt för sig.
Det som de lärde tillkommer enligt landets lag, det blev förr stadgat och
stadfäst.
Men de gjorde sig detta, Anund i Tåsta
och Ofeg i Hjortsta.
Men Vibjörn ristade."

Vad gäller ringens och inskriftens datering har ett slags consensus rått om att ringen tillhör tidig medeltid. Sophus Bugge (1877 s. 51) placerar inskriften i perioden 1150–1200 medan Elias Wessén (1940 s. lvii) flyttar fram dateringen till 1100–1150, en datering som Gerhard Hafström (1959 sp. 530 f.) och i princip alla senare forskare fram till Aslak Liestøl (1979) har följt. De två viktigaste bevekelsegrunder man har haft för denna datering är orden *lærðir* och *staf*. Det första ordet har identifierats med 'de lärde' och har ansetts avse 'prästerskapet'. Ordet *staf* har satts i samband med uttryck som "till biskops stafs och stols" (i Östgötalagen) och har antagits vara en metafor för 'biskopen, biskopsämbetet'. Med tanke på dessa två – till synes evident uttolkade – ord, tillhöriga en kristen, kyrklig kontext, har det varit naturligt att datera ringen till kristen medeltid. Men, som antyddes inledningsvis, en sådan datering skapar närmast oöverstigliga problem av särskilt språklig men även av saklig art, något som kan belysas med ett längre citat ur Elias Wesséns (1940 s. lv ff.) behandling av runinskriftens språk:

Att innehållet är en bestämmelse om böter för brott mot en kyrklig föreskrift är tydligt. [...] Ett för sammanhanget mycket betydelsefullt ord är *staf*, vilket knappast kan betyda annat än biskopsstaven såsom biskopens ämbetessymbol. [...]

För den mycket omstridda dateringen av inskriften äro flera omständigheter av vikt, såväl sakliga som språkliga. Inskriften är ristad med s. k. svensk-norska runor, sådana som användas på Rök-stenen och några få inskrifter i Sverige från 800- och 900-talen. Forsa-ringens är yngre än alla andra inskrifter med detta runalfabet. Den vittnar om att i det avlägsna Hälsingland dessa runor ha använts, långt sedan de i Uppland och andra mellansvenska landskap undanträngts av de s. k. danska runorna. Vidare är att märka, att runan † användes såsom tecken för nasalt *g*-ljud. I Uppland ändras runans ljudvärde till *o* omkring mitten av 1000-talet. Om det gällde en uppländsk runinskrift, skulle alltså sådana former som *tug*, *g* vittna om att inskriften ej är yngre än från mitten av 1000-talet.

Vad språkformen beträffar, innehåller inskriften en egendomlig blandning av äldre och yngre element. Partikeln *svað* 'så att, som' är känd från Rök-stenen, men icke i samma användning från litterär fornsvenska. Det samma gäller om verbet *faði* 'ristade'. Ålderdomliga ord och uttryck ärö även (ack.) *tvisgildan* med en förled *tvis-*, som f. ö. icke är känd i nordiska språk, formen *vas* 'var' och konstruktionen *allt äigu* 'allt av egendom'. Konjuktionen *ef* 'om' förekommer annars aldrig i svenskan, men väl i norskan och isländskan; detsamma gäller om *väria* 'vedervåga', *inna* 'utsäga' och *liuðrettr* (*lyðrettr*). Men därjämte möter i inskriften en del yngre former. Sådana ärö: lånordet *lärðir* 'de lärda', ordet (dat.) *staf* i betydelsen 'biskopsämbete', pluralen (ack.) *oxa* i stället för den äldre formen *yxn*, som förekommer ofta ännu i medeltidens bokspråk, och framförallt bruket av ack. *sik* i stället för dativen *sär*.

Ringen har säkerligen från början haft sin plats i en kyrkdörr. Den förutsätter sålunda, att kyrkor ha funnits i Hälsingland. I inskriften talas om "de lärda", d. v. s. prästerna, och dessa ha haft sina rättigheter ordrade i landets lag. Böter för försummelser skola gäldas till biskopsstolen. Kyrkan är med andra ord organiserad. Hälsingland befinner sig ej längre i missionsstadiet, utan i kyrkobyggandets och kyrkoorganisationens stadium. Forsa-ringen torde knappast kunna vara äldre än tiden omkring 1100; snarast härrör den väl från 1100-talets första hälft.

Genomgående har forskarna brottats med att inskriften är inhuggen med runor som snarast hör till 800-talet, samt innehåller ord och uttryck av mycket ålderdomligt slag, men då och då också ord hemmahörande i en kristen kulturförkrets, vittnande om att kyrkan bör ha konsoliderat sig i området. Man märker hur forskarna har varit förbryllade, vilket gett sig till känna i ofta krystade förklaringar. Detta kan tydligt utläsas redan hos Sophus Bugge (1877 s. 51):

Naar jeg skal søge af Forsa-Indskriftens Skrift og Sprog at uddrage et Resultat med Hensyn til dens Alder, saa tror jeg at burde henføre den til tolvte Aarhundred, og snarest til dettes anden Halvdel. Senere vover jeg ikke at sætte den: ti i trettende Aarhundred vilde Bevarelsen af en saa fyldig Tradition af Oldtidens Skrift og Sprog som den her umiskjendlige være meget paafaldende. Man maatte da vente Paavirkning af den sædvanlige Form af Runeskriften og en stærkere Indblanding af senere Retskrivning og yngre Sprog.

De Mindesmærker i sydlige Landskaber, der vise væsentlig samme Skriftform som Forsa-Ringen, er vistnok meget, ja tildels vel over hundred Aar, ældre end denne. I det afsidesliggende Helsingland maa man længer have holdt fast ved det gamle.

Liknande märkliga utsagor rörande Forsaringen är sedan legio hos senare forskare, vilket kan krönas med ett citat från en sentida granskare, Ingrid Sannes Johnsen (1968 s. 124), i hennes grundläggande studie av de s.k. "stuttrunene": "Runene tilhörer den typologiskt eldste gruppe A [800-talet], men innskriften er med sikkerhet [sic.] den yngste kjente stuttruneinnskrift i Sverige. Den handler om kirkelige forhold, og må nødvendigvis stamme fra kristen tid."¹

Man kan skärskåda argumenten i den traditionella tolkningen och påvisa orimligheter på punkt efter punkt. Det första påfallande är förstår själva runformerna. Dessa representerar regelrätta s.k. norsk-svenska runor, eller kortkvistrunor (no. "stuttruner"), vilka förekommer i flera nordiska runinskrifter från särskilt 800-talet (A. Liestøl i KL 14 sp. 474). Om man ser till runortgrafen och språket, utgör Forsaringens närmaste parallell den vida bekanta Rökstenen (Ög 136) i Östergötland, som dateras till 800-talet (jfr exv. Jansson 1976 s. 37). Andra närliggande svenska paralleller är runstenarna vid Kärnbo ödekyrka i Selebo hd, Södermanland (Sö 176), Björkö (U 4), som stått invid muren som omgärdat Birka i Mälaren, Tjängvide i Alskog på Gotland (Go 110) samt Kälve (Ög 8), Ingelstad (Ög 43) och Slaka (Ög 117) i Östergötland, samtliga daterade till 800- och 900-talen. Jag tror att ingen sansad forskare skulle våga ge exv. Rökstenen en yngre datering; definitivt inte till 1100-talet, där man placerat Forsaringen. Hur har man då, med forskaräran i behåll, kunnat ge Forsaringen en datering som är 200–300 år yngre än Rökstenen och andra motsvarande inskrifter? Jo, man har uppställt en *ad hoc*-förklaring – som ej har ansetts behöva bevisas, eller ens argumenteras för – som säger att Hälsingland utgjort ett reliktområde. Åss-runan (‡), som i Forsainskriften representerar ett nasalerat *q*, anses redan omkring mitten av 1000-talet ha bytt ljudvärde, från nasalerat *q* till o.² Ord som *faði* 'ristade' och *svað* 'så att, som' är gamla ord, vilka, som alltså Wessén framhåller, förekommer på Rökstenen, men ej i senare språkskeden. Vad gäller arkaiserande ord och uttryck utgör dock formen *twisgildan* det mest remarkabla. Detta ord har allmänt antagits innehålla en förled *twis-* 'två' i ett ord med en antagen betydelse 'tvegill'. Problemet är bara att en sådan förled aldrig förekommer i nordiska fornSpråk, ej heller i urnordiskan. Här heter det *tvæ-* o.l. i dylika sammansättningar, på samma sätt som i vårt *tvedräkt* idag. Däremot finns *twis-* belagt i

1. Med den nya dateringen av Forsaringen följer att ett litet arbete av Elias Wessén, *Från Rök till Forsa. Om runornas historia under vikingatiden* (1969) dessvärre blir obsolet till sitt innehåll. Wessén driver här en tes om att kortkvistrunorna funnits alltifrån 800-talet till 1100-talet, och att männskor som sett dessa inskrifter också har kunnat läsa dem – således även Rökstenen på 1100-talet.
2. För problem rörande kronologin med åss-runans ljudskifte, se Williams 1990.

gotiskan i exv. *twisstandan* 'till två sidor' o.l. (Feist 1939 s. 486). Eftersom formen således påträffas i gotiska (som representerar ett språkskede i germanska språk ca 0–400 e. Kr., dvs. svarande mot romersk järnålder), och har antagits ingå i Forsaringens runtext, uppfattade man detta senare ord (*twisgildan*) som en märklig relikt, som skulle påvisa fornhälsingskans ålderdomlighet (*sic!*). Vi skulle således under 1100-talet ha haft ett ord i fornhälsingskan som skulle ha ägt motsvarigheter i östgermanskan (gotiskan) under romersk järnålder (0–400 e. Kr.). Naturligtvis häpnar man över en sådan djärv sammantällning. Man frågar sig varför inte skickliga etymologer som Bugge, Wessén o.a. hesiterat inför denna osannolika slutsats.

Om man undersöker trovärdigheten rörande ett retarderat Hälsingland under tidig medeltid, med ett arkaiserande språk, som skulle uppvisa flera drag som egentligen var 200–300 år äldre än i övriga kringliggande landskap, kommer man snabbt och enkelt till insikt om att detta måste vara formidabelt fel. Forsaringen är ingalunda den enda runinskriften i landskapet. Vi har ett dussintal runinskrifter från 1000-talet – alltså runinskrifter som skulle vara 50–100 år *äldre* än Forsaringens runinskrift! –, vilka uppvisar ett runsvenskt språk som är helt i överensstämmelse med språket i tidsmässigt motsvarande runinskrifter i kringliggande landskap, liksom Uppland, Västmanland osv. Ett intressant drag är dock att vi i flera hälsingska runinskrifter påträffar en språklig samhörighet med Västnorden, vilket också gäller Forsaringen, som vi skall se nedan. Den arkeologiska, onomastiska och runologiska kunskapen om Hälsingland av idag utskiljer inte detta landskap på något sätt, utan utvecklingen här är jämförbar med övriga landskaps.³ Man har uppenbarligen haft tätta kontakter med såväl Västnorden, säkerligen framförallt Trøndelag, som Mälardalen. Istället är det faktiskt så att Hälsingland uppvisar drag av innovationsområde!⁴

Helt i linje med Forsaringens hittillsvarande, traditionella tolkning, med sitt drag av snarast absurd anakronism, har man utifrån orden *lærðir* och *staf*, som antagits stå för 'prästerskap' resp. 'biskop(ämbete)', utgått från att inskriften haft ett kyrkorättsligt ursprung. Om således runringens språk skulle vara arkaiserande och påvisa ålderdomligheter, har å andra sidan ringens sakliga bakgrund tvingat uttolkarna att betrakta Hälsingland som "modernt" och – helt unikt – tidigt vad gäller kristendomens genomsyrande och den kyrkliga organiseringen av landskapet. S. Bugge, T. Hjelmqvist och E. Wessén antog att Forsaringens lagbud handlade om tionde, H. Hjärne, A. Noreen och E. Wadstein föreslog kyrkofrid, medan G. Hafström menade att

3. För en översikt i dessa frågor, se Brink (red.) 1995.

4. Se härom Brink & Engelman ms.

innehållet avsåg bot för mässfall till biskopen. Alla dessa tolkningar måste hämföras till en tid då kyrkan, som Wessén skriver, ”med andra ord [är] organiserad. Hälsingland befinner sig ej längre i missionsstadiet, utan i kyrko-byggandets och kyrkoorganisationens stadium.” Enligt dessa framstående forskare skulle Hälsingland ha varit kyrkligt organiserat redan under första halvan av 1100-talet. Något sådant har veterligen ingen som sysslat med eller ens tangerat vår äldre kyrkohistoria vågat antyda för någon del av Sverige. Man undrar varför ingen av dessa framstående forskare ens något har hesiterat inför dessa påfallande påståenden.

Eftersom jag tidigare utförligt och på flera ställen diskuterat Hälsinglands kristnande och kyrkliga organisation, skall jag här bara påpeka att landskapets kyrkliga organisation av allt att döma bör ha ägt rum under 1200-talet. Inga kyrkor är kända från Hälsingland före ca 1200, även om man måste räkna med att träkyrkor kan ha förekommit i flera fall som föregångare till 1200-talets stenkyrkor. Slutligen kan konstateras att tionde knappast har införts i Sverige före ca 1150.⁵

Alltnog, den tolkning som gjorts rörande Forsaringens kyrkliga kontext kan bestämt avvisas. Hälsingland har knappast utgjort ett språkligt retarderat, ehuru socialt och kyrkoorganisatoriskt avancerat och innovativt samhälle. Den hittillsvarande förklaringen har inte bara varit motsägelsefull, den har varit historisk omöjlig.

1979 publicerade den norske runologen Aslak Liestøl en utredning om Forsaringen som gör att gamla ”sanningar” bortfaller och inskriften kan ses i nytt ljus. Liestøl hade i över ett decennium grunnat på inskriften och alla kontradiktioner som den innehöll. 1974 fick han möjlighet att läsa inskriften på ort och ställe, varvid han kunde konstatera att nyckelordet *lærðir* har varit felläst. Han kunde evident visa att här stod *liupir*, en läsning som faktiskt redan Olof Celsius hade 1724, men som Sophus Bugge senare underkände. Detta ord är förstås plur. av fvn. *lyðr*, fsv. **liuper* ‘folk’. Man erhöll härmed ett logiskt och kongruent uttryck i inskriftens *svað liuðir æigu at liuðretti* ‘det folket äger enligt folkrätten, landets lag’ e.d. Med denna nyläsning bortföll tvånget att se inskriften i en kristen, kyrklig kontext. Man kunde föra inskriften 200–300 år bakåt i tiden, och se den i sitt rätta runologiska sammanhang. Å andra sidan tvingade – eller snarare tvingar – detta forskarna att revidera tolkningen av innehållet.

Vid flera föredrag under 1980-talet presenterade jag min syn på Forsaringen såsom innehållande ett tidvikingatida rättsligt lagbud, möjligent en

5. För en diskussion rörande Hälsinglands kristnande och kyrkliga indelning, se Brink 1990 s. 139 ff.; angående införande av tionde i Norden, se Brink 1990 s. 73.

hednisk edsavläggelsering, vilken sannolikt hört till ”landstinget” i Hög, tankar som jag sedan uppmanades att i populärvetenskaplig form samla i en artikel (Brink 1991). 1990 kom vidare Bo Ruthström med ett spännande förslag att förstå runräckan **uksatuiskilan**, vilken alltså tidigare antagits innehålla det ”omöjliga” ordet *tvisgildan*. Ruthströms plausibla förslag går ut på att här står **uksa at uis kilan**, vilket skulle normaliseras *oxa at vis gill[dt]an* och översättas ”en oxe [och två örar] för försättande av vi i lagenligt [gillt] skick”. Med andra ord skulle detta lagbud handla om att en förkristen kultplats, ett vi, skulle hållas i lagligt skick. Tolkningen innehåller flera tilltalande uppslag. För det första erhåller vi – som första tolkning hittills – ett brott, som lagbuden reglerar. För det andra kan vi knyta ringen till en lokal, där ringen kan ha ägt en reell funktion, nämligen till en plats som benämnts med det centralortsindicerande *vi* (jfr Brink 1996 s. 261). För det tredje skulle lagbuden innehålla ett ord *gilda* ’gilla, godkänna; sätta i stånd, vidmakthålla; göra en sak gild, så att böter komma att därför erläggas’ (Schlyter Ordb. s. 229), här i form av ett verbalsubstantiv fsv. *gildan*, vilket varit centralt i fornordiskt lagspråk.

Vad således gäller språket och innehållet i runinskriften på Forsaringen kan dagens forskningsläge sammanställas på följande sätt:

Vi har här att göra med ett hedniskt lagbud från (sannolikt) 800-talet, som av allt att döma har avsett att reglera ett *vi*, en hednisk kultplats. Om man inte lyckades hålla viet ”gillt”, dvs. i lagstadgat skick, skulle man böta en oxe och två öre för försummelsen osv. Flera ord är av stort intresse i texten:

- ack. sing. och plur. **oxa** ansågs tidigare vara en yngre form än *yn* ’oxar’. Detta var ett av argumenten för inskriftens relativt unga ålder. Detta stämmer dock ej med verkligheten. Som Liestøl (1979 s. 16) framhåller är *oxa* den gamla, regelrätta formen, medan *yn* är en härmmed parallellt stående kollektivform. Att avlägga bot i kreatur är en gammal germansk sedvänja; redan Tacitus berättar att böter betalandes med hästar och boskap (*Germania* 12:1). I det gamla isländska tingssamhället nyttjades termen *kúgildi* ’kovärde’ i rättsliga sammanhang (*Grágás* s. 630), medan anglosaxarna utdömdes böter i just oxar. I ljuset av denna gamla sedvänja förstår man också ett ord som *fá* ’kreatur’, men även ’riksedom’, jfr lat. *pecu* ’boskap’ och *pecunia* ’pengar’; i Hälsingelagen används till och med *fæ* med betydelsen ’böter’.

- **vi** ’hednisk kultplats’. Detta ord utgör ett av de säkraste exemplen på förkristen kultutövning i Norden. Ringen berättar om en sådan kultplats, benämnd *vi*. Detta är fullt plausibelt. Hälsingland har minst fem bevarade namn på *vi* (Brink 1984 s. 102), fler har säkerligen funnits.

- betalningen i **aura** (ack. pl.) ’öre’ påvisar den gamla värdeenheten i Norden, där 1 *øyrir* bl.a. motsvarade ca 25 gram silver i Norge och 6 alnar vadmal på Island (KL 20).

– **staf** utgör idag det största problemet i texten (tillsammans med *sik/sigb* nedan). Eftersom sambandet med kristen kultur och kyrka ej längre är tvin-gande, behöver man inte tillgripa ett osäkert (och "krystat") metaforiskt *staf* 'biskop(ämbete)', en tolkning som introducerades av Harald Hjärne (1882). Idag har man att söka ett ord *staf* med snarast hedniskt kultiska konnotatio-ner. Att utförligt diskutera detta problem här skulle spränga alla gränser för föredraget, jag ämnar dock att utförligt ta upp ordet *stafr* med olika betydel-ser vid ett senare tillfälle. I korhet torde minst tre möjligheter kunna upp-ställas: a) *Stav* i en betydelse 'käppar' o.l., där då *stav* skulle kunna syfta på en hägnad kring en kult- och tingsplats; man tänker förstås genast på Äldre Fros-tatingslagens (1:2) bestämmelser om *vébond*, ett band, uppenbarligen fästat på stavar, käppar, som omslöt själva tingsplatsen (se KL 18 sp. 374). b) *Stav* eller stavar syftande på resta stavar, beläten, dvs. gudarepresentationer, eller med annan mytologisk funktion (jfr Steinsland 1991 s. 160 ff., Brink 1988). Man kan peka på ett ortnamn som *Nälsta* på Selaö i Sörmland, ett namn som återgår på ett äldre *Niærðharstaver* 'gudinnan *Niærds stav' (se exv. Brink 1994 s. 136), vidare stavar i form av de som en av våra få ögonvittnes-skildrare av vikingatida nordbor, Ibn Fadlan, kan berätta om då han 922 mötte "rus" och bl.a. bevittnade en rushövdings begravning. Ibn Fadlan skriver att då rus kommer till en hamn, "beger [de] sig till en lång påle nedslagen i jorden, med ett människoliknande ansikte: runtomkring finns det mindre bil-der och bakom dessa långa trädöalar, nedslagna i jorden", varvid de tillber den största pålen (Wikander 1978 s. 64). Ett annat slags stav är den som Ibn Fad-lan ser att man reser på den döde rushövdingens gravhög, "ett slags rund gravkulle och satte mitt på denna en storstång av björkträ och skrev på denmannens namn och namnet på kungen över Rus" (Wikander 1978 s. 69). c) *Stav* i metaforisk betydelse för den som innehade värdighetstecknet stav, inte en biskop, men kanske en småkung, hövding, ledare e.d. Här finns många problem att diskutera, såsom exv. stavens eventuella ursprung som inhemsks nordisk maktsymbol osv.⁶ Jfr också Bugge 1877 s. 11 ff., Olsson 1976 och Rut-hström 1990 s. 49 ff. för en diskussion om olika möjligheter att förstå ordet.

– **laki** är i sig också ett problematiskt ord, som dock inte har så stor betydelse för förståelsen av innehållet. Normalt har det översatts med 'gång, tillfälle', vilket dock äger viss tveksamhet (Bugge 1877 s. 13; jfr Rutström 1990 s. 49).

– **alt æigu** 'all egendom' har uppfattats som en gammal konstruktion, en bildning till verbet *ægha* 'äga'. Bugge (1877 s. 15) sammanställer ordet med fsv. *egha*, *fguvn*. *aiga* f. 'egendom'.

6. Se von Amira 1909, Hauck 1954, Berges & Ganert 1954 s. 262 ff., Steinsland 1991 s. 163 ff.

– **uarr** är ytterligare ett problematiskt ord (jfr Bugge 1877 s. 15 ff.). Antagligen har vi att här räkna med en bildning till ett verb *väria* 'vedervåga, sätta på spel, förlora', ett förslag som först presenterades av Theodor Hjelmqvist (1908 s. 235) och sedan utförligare underbyggdes av Gerhard Hafström (1949 s. 247 ff.).

– **if** 'om' är ett ålderdomligt ord, som ej förekommer i fornsvenska, dock i fornvästnordiska som *ef* o.l. Ordet hör förstås samman med eng. *if* 'om'. Detta är ett av de språkdrag som påvisar Forsainskriftens nära samhörighet med fornornskan.

– **hafsk** uppfattade Harald Hjärne (1882 s. 180) som ett reflexivum, således ett *hava sik*. Trots att detta inte är helt oproblematiskt, har senare forskare följt Hjärne på denna punkt.

– **svaþ** 'så att, som' (eg. *svá at*) är ånyo ett ålderdomligt drag i inskriften (Bugge 1877 s. 19). Ordet förekommer alltså även på Rökstenen, men saknas i litterär fornsvenska.

– **liupir** och **liupretti** innehåller ordet fvn. *liuðr*, *lyðr* 'folk' (jfr Bugge 1877 s. 21 f.). Orden är förstås centrala i ett lagbud av denna art, och särskilt då *liuðrettr*, som bör översättas med 'folkets rätt', eller kanske 'landets lag'.

– **int** pret. part. av ett verb *inna* 'säga, utsäga' utgör ånyo ett ord som ej påträffas i fornsvenska, däremot i fornvästnordiska.

– **halkat**, dvs. *hælghat* 'okräckbart, något som ej får brytas', något som är *hælghat* i en förkristen kontext var något som var fredat, ej kräckbart. Ordet *helig* förekommer med denna betydelse bl.a. i det flerstädes förekommande ortnamnet *Helgö*, något som påvisats av Karin Calissendorff (1964), vilket innebär att dessa platser varit fredade för olika ändamål, såsom tingsfrid, handelsfrid osv.

– **sikþ** är ett problematiskt ord i inskriften. Tidigare har man i runräckan läst *en þair gærðu sik þetta*, således som ett pronomen fsv. *sigh* 'sig'. Detta har utgjort ett av de problematiska ställena i inskriften, då man i denna ställning skulle vänta sig dativformen *sær*. Man har tolkat *sigh* som ett mycket ungt drag i inskriften. Även konstruktionen *gærðu sigh þetta* är problematisk ur syntaktiskt hänseende. Elis Wadstein (1898 s. 17) försökte lösa problemet med att här se ett ord *sikþ*, fsv. *sækt*, fvn. *sekþ*, *sekt* 'böter, straff', en tolkning som fått lite uppmärksamhet av senare forskare. Aslak Liestøl (1979 s. 26) antar att ordet är no. *sigd*, isl. *sigð* 'skära', således syftande på själva järnringen.

– **fáþi**, fvn. *fáði* 'skrev, ristade' förekommer på Rökstenen, men även i andra hälsingska runinskrifter.

En ny tolkning av Forsaringens inskrift, mot bakgrund av dagens forskningsläge, kan enligt min mening således vara:

Oxa at vis gil[d]an ok aura tva staf at fyrsta lagi,

oxa tva ok aura fiura at aðru lagi,

en at þriðja lagi oxa fiura ok aura atta staf;

ok allt æigu i værr, ef hann hafsk ækki rett fyriR,

svað liuðir æigu at liuðretti, sva vas innt fyrr ok hælgat.

En þeirr gærðu sik þetta Anundr a Tarstaðum

ok OfagR a Hjortstaðum.

En Vibiorf faði.

"En oxe och två ör (i böter) till "stav" för att återställa vi i gillt skick första gången;

två oxar och fyra ör för andra gången;

men för tredje gången fyra oxar och åtta ör;

och all egendom i kvarstad, om han icke gör rätt för sig.

Det som folket äger att kräva enligt landets lag, det blev förr stadgat och stadfäst.

Men de gjorde sig detta, Anund i Tåsta

och Ofeg i Hjortsta.

Men Vibjörn ristade."

Ruthströms (1990 s. 54) inledning, "En oxe och två ör (i böter) för återställande av (stängsel kring) vi i lagenligt skick för varje stav första gången den fallit", förefaller mig också fullt plausibel.

Varifrån kommer Forsaringen?

Forsaringen har av gammalt alltså suttit fastnaglad i dörren mellan vapenhuset och kyrkorummet i Forsa gamla kyrka, vilken revs 1840. Med denna placering har den uppfattats som en kyrkdörrssring. Parallelle till en sådan finns på otaliga ställen. Det har varit allmänt under medeltiden att på kyrkans ytterport en järnring suttit fästad, en ring som haft speciella föreställningar knuten till sig. Utseendemässigt finns vissa likheter mellan Forsaringen och andra, kända kyrkdörrssringar. En närliggande parallel utgörs förstås av ringen från grannsocknen Delsbo, vilken – *nota bene* – även den har inhuggna runor (fig. 4). Till skillnad från Forsaringen är dock Delsboringens runtext en religiös text, och helt klart medeltida: *sia ma þu a mkh æi ma þu fa mik kunnar kærþi mik kirkian a mkh / saluk maria*, dvs. "se må du å mig, ej må du få mig, Gunnar gjorde mig, kyrkan äger mig / Salig Maria". Delsboringen har daterats till ca 1200 (Karlsson 1988:2 s. 75), jag tror den har en något senare datering, sannolikt 1200-talet. Jag anser det troligt att Delsboringen erhållit sin runinskrift under påverkan från Forsaringen, som måste ha varit

bekant. Det finns även några andra kyrkdörrssringar som har runor inhuggna, dessa är dock alltid av medeltida typ, med ett religiöst innehåll (Karlsson 1988 *passim*).

Vid ett närmare studium av Forsaringen och en jämförelse med andra kyrkdörrssringar finner man vissa avgörande olikheter. För det första saknar Forsaringen de för kyrkdörrssringar nästan konstituerande djurhuvudformade ändarna, som håller själva järnnageln, som fäster ringen i trädörren, på plats. För det andra är det uppenbart att de svulstiga beslagen på Forsaringen är sekundära, senare smidda tillskott. Vad gäller själva dörrfästet, som ringen rör sig i, så skymmer detta alltid någon del av inskriften. Det måste också vara ett senare tillskott till ringen. Det står klart att Forsaringen inte kan ha varit någon ursprunglig kyrkdörrssring (Karlsson 1988:2 s. 121 f., 129). Det torde vara påkallat att framhålla att Forsaringen heller inte i historisk tid fungerat som en dörring, i kyrkans ytterport. Den satt ju, när den äldst omnämns i litteraturen, inomhus, i dörren till vapenhuset. Att den ursprungligen skulle ha varit en kyrkdörrssring kan med bestämdhet alltså avvisas, dels mot bakgrund av ovanstående argument, dels då en kyrka, där ringen har kunnat vara fästad i, omöjligen kan ha funnits på 800-talet, knappast heller med den traditionella dateringen, ca 1100. Kyrka i Forsa är känd först från 1200-talet. Det är möjligt att en kyrka funnits på platsen under 1100-talet, men om detta vet vi inget idag. Att en kyrka skulle ha stått här redan omkr. år 1100 förefaller – i ljuset av dagens forskningsläge – som en omöjlighet.

Som framgår av namnet har Forsaringen, så länge vi känner till det, hört till kyrkan i Forsa. Två starka skäl talar dock för att ringen från början inte hört till Forsa, utan till grannsocknen Hög; under medeltid annex till Forsa. Det första – starka – argumentet utgör det faktum att de två män som omtalas i runtexten, och där sägs ha "gjort" ringen och lagbudet, Anund och Ofeg, anges bo i Tåsta och Hjortsta, två byar i Högs socken (fig. 5). Det andra utgörs av en gammal tradition som säger att ringen äldst hörde till Högs kyrka. Denne tradition finns bl.a. bevarad i en – av allt att döma – ålderdomlig kyrkobyggnadssägen för Forsa kyrka (se exv. Wettersten 1761 s. 83 f.).⁷

Som jag skall utveckla nedan, förefaller det logiskt, med den tolkning jag ger ringen, att den bör ha hört till tinget i Hög, hälsingarnas gamla landsting. Denna tingsplats har av allt att döma legat invid Högs kyrka, kungsgården och den s.k. Kungshögen, som sannolikt är den gamla tingshögen (jfr Brink 1990 s. 272 ff.).

Frågan är då varför ringen påträffats i Forsa? Den mest sannolika förklaringen torde vara denna. Då vi först möter prostar i Hälsingland, omkring år

7. För Forsaringens sannolika knytning till Hög, se Vestlund 1931.

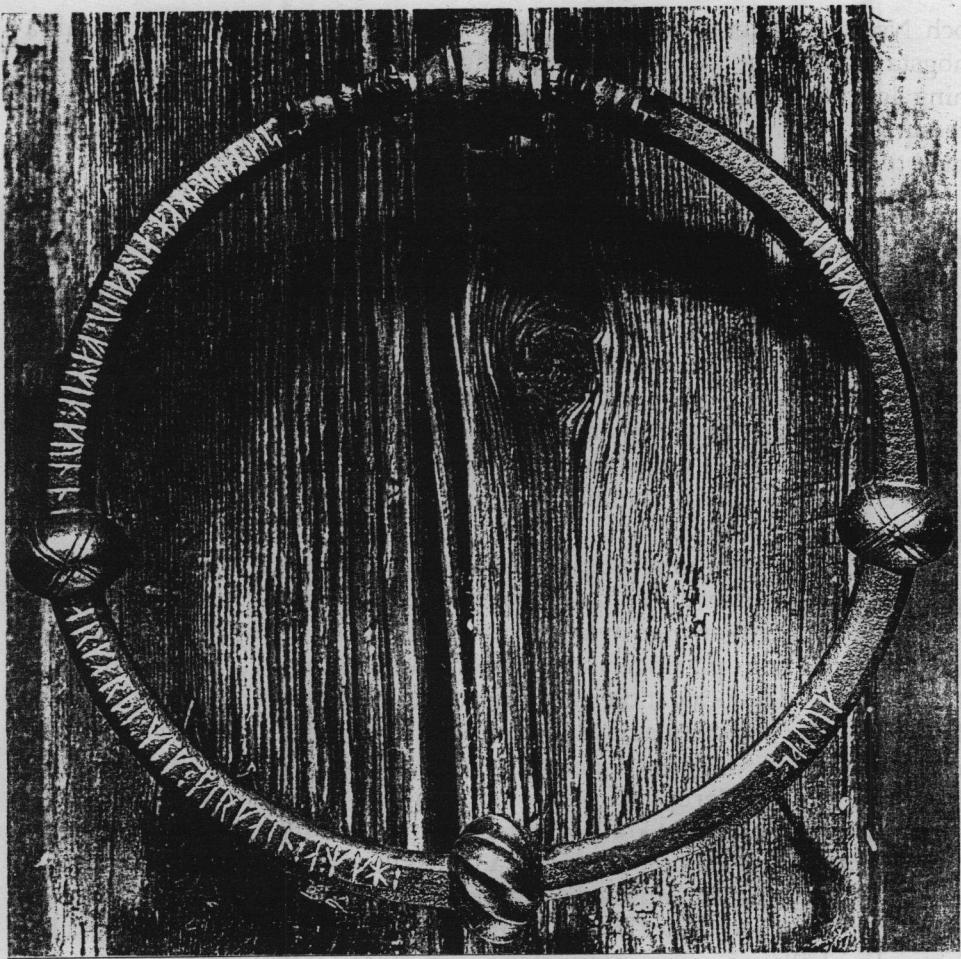

Fig. 4. Delsboringen utgör en typisk kyrkdörrsring, dock med en inhuggen runtext. Lägg märke till de små djurhuvudena upptill på ringen. (Foto: Bengt A. Lundberg, Raå. Stockholm.)

1300, sitter dessa i Bollnäs och i Forsa. Mera logiskt hade varit om dessa suttit i Norrala eller Söderala respektive Hög eller Tuna, men uppenbarligen utgjorde Forsa och Bollnäs landskapets två "fetaste" pastorat under högmedeltid, varför dessa varit mera ändamålsenliga och "värdiga" en prost vid denna tid. Det är mycket möjligt att prosten suttit i Hög/Tuna resp. Söderala (snarare än Norrala), men vi har inga skriftliga indicier härom, enkom historiska indicier och i fallet Söderala arkitethistoriska indicier, som skulle kunna antyda att så var fallet. Att i den tidiga kyrkan i Hälsingland Hög/Tuna

och Norrala/Söderala utgjort kyrkliga maktcentra förefaller dock i allra högsta grad troligt, vilket innebär att någon gång före 1300 en maktförskjutning ägt rum till Bollnäs och Forsa. Vid en sådan flytt torde runringen, som redan vid denna tid, kan man tänka sig, utgjort en välkänd "klenod", ha förts med till Forsa som ett prostens värdighetstecken e.d.

Ringens ursprungliga funktion

Som jag alltså argumenterar för ovan tror jag ringen äldst kan knytas till Hög, hela det gamla landet Hälsinglands centrum. Här har bevisligen hållits landsting under medeltiden (Brink 1990 s. 272 f.) och här ligger ett av landskapets tre gamla kungsgårdar, under tidig medeltid tillhöriga "sveakungen". De benämns i Hälsingelagen *Uppsala öd*. Det förefaller naturligtvis mycket tilltalande att kryta en ring med ett inristat lagbud där det talas om landets lag (*liupretti*) till den tingsplats som äldst är känd som hälsingarnas landsting, således Hög.

Vad gäller ringens ursprungliga funktion vid landstinget i Hög, vill jag pröva möjligheten av att vi här har en s.k. *edsring*, en ring med stort symboliskt värde, vid vilken man avlagt ed på tinget i Hög. Jag uppfattar vidare de två som omnämns på ringen som två lagmän, "minnunga män" e.d.⁸, dvs. två lagkloka i det vikingatida Hälsingland. Tidigare forskare, så exv. Gerhard Hafström, har oftast antagit att Anund och Ofeg var kyrkvärdar, vilket är omöjligt. Kyrkvärdsinstitutionen tycks kunna beläggas i Norden först omkr. 1300 (se exv. T. Dahlerup i KL 8 sp. 410 ff.). Jag vill redan här deklarera att jag är fullt medveten om det kontroversiella med denna till synes "anakronistiska" tolkning, som rimmar illa med vad särskilt vissa litteraturforskare hävdat rörande våra förkristna seder och bruk i Norden under senaste decennier. Men innan jag kommer in på dessa kontroverser vill jag peka på några fall nämnda i källorna som – åtminstone i en äldre forskningstradition – har ansetts utgöra vittnesbörd om ringen som härskar- och rättssymbol.

Ringar av olika utseende och uppenbarligen med olika funktion påträffas ofta vid arkeologiska utgrävningar. Eftersom artefakter är stumma, vet vi inget om huruvida dessa ringar enkom varit smycken, eller om de ägt ett symbolvärde av något slag. Från yngre bronsålder härstammar åtskilliga ringar, förgyllda eller av guld, vilka kommit att benämñas "edsringar".⁹ Denne term infördes för denna föremålstyp av den berömde danske arkeologen

8. Denna term förekommer bl.a. i Hälsingelagen på några ställen, se Wessén 1940 s. 280 n. 39.
9. Om dessa "edsringar", se G. Jacob-Friesen i RGA 6 s. 550 ff., G. Kossinna i Mannus 8 (1917) s. 1 ff. och Baudou 1960 s. 64 ff.

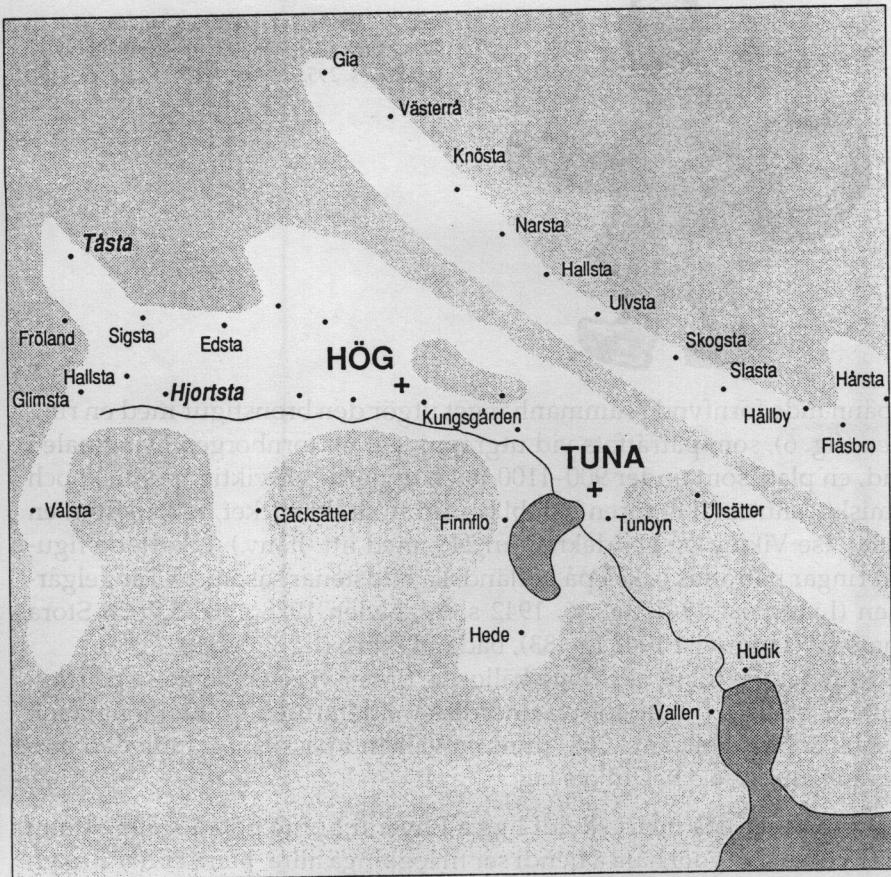

Fig. 5. Kartskiss över Hög-Tuna-bygden i östra Hälsingland. Lägg märke till de två byarna Hjortsta och Tåsta, som alltså förekommer i Forsaringens inskrift.

C. J. Thomsen i en avhandling från 1836. Eftersom han, på grund av ringarnas storlek, inte såg någon praktisk användning av ringarna, antog han att dessa används under hednisk tid för edsavläggelser. Dessa "edsringar" är således en ren tankekonstruktion. Några belägg för att de faktiskt ägt denna rättsliga funktion finns ej. Vad dessa bronsåldersringar används till, är ovisst.

Allmänt tycks hos germanska folk under järnåldern eder ha svurits på något symbolladdat föremål, utöver ring finns vapen som svärd belagt (jfr RGA 6 s. 540). Särskilt intresse knyts till de s.k. ringsvärdet från folkvandringstid och vendeltid, vilka normalt tolkas som svärd som ed har kunnat avläggas på (Evison 1967, Menghin 1983 passim, Steuer 1987).

Fig. 6. Bronsfigur med ring i handen, från Daugmale i Lettland. (Från: Viking og Hvidekrist s. 295.)

Ett spännande fornyfnd i sammanhanget utgör den bronsfigur med en ring i handen (fig. 6), som påträffats vid utgrävningar av fornborgen Daugmale i Lettland, en plats som under 900–1100-talen utgjorde ett viktigt politiskt och ekonomiskt centrum.¹⁰ Figuren har, bl.a. utifrån drätskicket, tolkats som en skandinav (se Viking og Hvidekrist nr. 248, med litt.-hänv.). Likartade figurer med ringar påträffas också på gotländska bildstenar såsom på Tångelgårdastenen (Lindqvist 1941 fig. 86, 1942 s. 93, Nylén 1978 s. 66 f.) och Stora Hammars IV (Lindqvist 1941 fig. 83), båda i Lärbro (fig. 7 och 8).

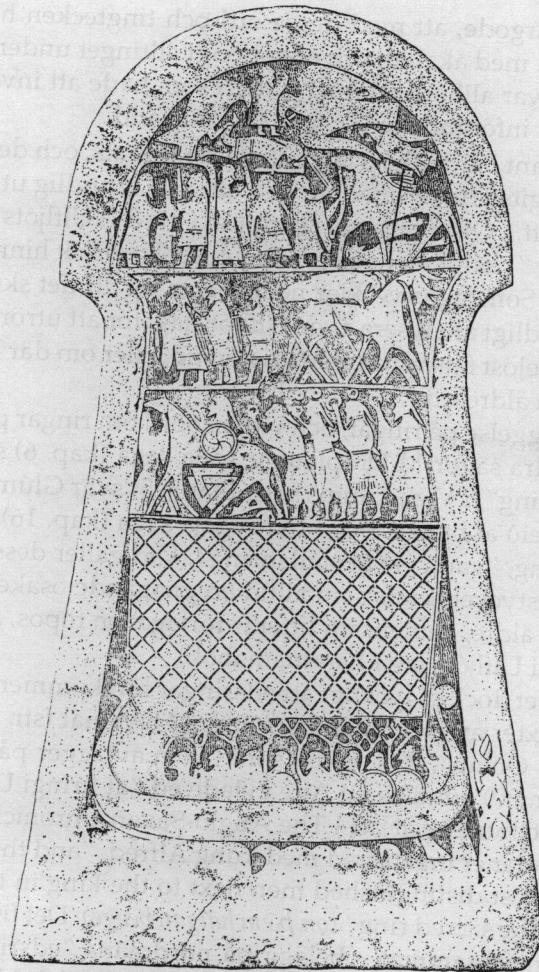
Om vi vänder oss till de skriftliga källorna, finner vi edsavläggelse på ringar på flera ställen i den fornvästnordiska litteraturen. I Landnámabók (Hauksbók & Melabók; kap. 268) finns en välkänd passus, rörande den omdiskuterade, dubiosa s.k. Ulfþjóts lag:

baugr tvíeyringr eða meiri skyldi liggja í hverju hófuð hofi á stalla. Þann baug skyldi hverr goði hafa á hendi sér til lögbinga allra, þeira er hann skyldi sjálfri heyja, ok rjóða hann þar áðr í roðru nauts blóðs þess, er hann blótáði þar sjálfri. Hverr sá maðr, er þar þurfti lögskil af hendi at leysa at dómi skyldi áðr eið vinna at þeim baugi ok nefna sér vátta ij eða fleiri. "Nefni ek í þat vætti", skyldi hann segja, "at ek vinn eið at baugi, lógeið, hjálpi mér svá Freyr ok Njorðr ok hinn almátki ðóss (áss)

"en ring, som vägde två öre eller mer, skulle ligga på stallen i varje huvudhov. Denna ring skulle varje gode ha på sin hand vid alla de lagting, som han själv skulle öppna, och göra den röd med blodet från det offerdjur, som han själv blotade där. Varje man som skulle utöva rätshandlingar vid tinget, skulle först avlägga ed på denna ring och nämna två vittnen eller flera. 'Jag nämner er till vittne', skulle han säga, 'på att jag avlägger ed vid ringen, laged, så hjälpe mig Frö och Njord och den allsmäktige ås'".

10. Ett föremål som välvilligt påpekats för mig av prof. Else Roesdahl, Århus.

Fig. 7. Tångelgår-dastenen från Lärbro, med bildframställning av en procession med männskor som bär på ringar. (Från Lindqvist 1941-42.)

I princip identiska textställen förekommer i Þátr Þorsteins uxafóts i Flateyjarbók (kap. 201), i Eyrbyggja saga (kap. 4) samt i Pórðar saga hreðu (ur Vatnshyrna kap. 1). I Eyrbyggja saga finns dock tillagt att: *á stallanum skyldi ok standa hlautbolli, ok þar í hlautteinn sem stókkull væri, ok skyldi þar stókkva með ór bollanum blóði því, er hlaut var kallat...* ("på stallen skulle ock stå en blotskål, och i den stod en 'hlautteinn' som var en stänkkvast, och med den skulle man stänka blod från blotskålen, blod som kallades 'hlaut' offerblod..."), medan Pórðar saga hreðu har det intressanta tillägget i slutet, att *Svá sagði vitr maðr Pormóðr, er þá var allsherjargoði, at með þessum orðum ok þingmörkum helguðu langfeðgar hans alþingi alla ævi* ("Så sade den kloke mannen Thormod, som då

var allherjargode, att med dessa ord och tingtecken hade hans 'släktingar' helgat, dvs. med åkallan och eder invigt alltinget under alla tider"), den Pormóðr som var allherjargoði, dvs. den som hade att inviga alltinget, vid kristendomens införande omkr. år 1000 på Island.

Som bekant har Ulfliðs lag livligt diskuterats, och dess hedniska autenticitet har dragits i tvivelsmål, särskilt efter en grundlig utredning av Olaf Olsen (1966 s. 34 ff.). Olsen ser inget historiskt värde i Ulfliðs lag och uppfattar edsformuläret "Hjálpi mér svá nú Freyr ok Njörðr ok hinn almáttki áss" som ett falsarium. Som jag utvecklar nedan, tror jag att det skulle vara intressant att ånyo grundligt analysera även Ulfliðs lag, för att utröna om det i alla stycken är ett värdelöst falsarium från kristen tid, eller om där kan finnas något bevarat från en äldre tid.

Edsavläggelse på ringar, och vittnesbörd om ringar på altaren, förekommer i flera andra sagor.¹¹ I Droplaugar sona saga (kap. 6) svär en Sveinungr "eið at stallahring", i Víga-Glúms saga (kap. 25) svär Glúmr en ed på en ring, "ek vinn hofseið at baugi" och i Eyrbyggja saga (kap. 16) läser Arnkell en ed på en altarring, "vann eið at stallahring". Vad gäller dessa fornvästnordiska litterära aktstycken finns som alltid en gnagande osäkerhet av att de alla bygger på en äldre, gemensam litterär förlaga, en topos, återgående på den som återfinns i Ulfliðs lag i Landnámabók.

Nu är det dock så lyckligt att edsringar förekommer i mera historiskt säkerställda texter av förkristet ursprung. I Hávamál (str. 110) börjar strofen med "Baugeið Óðinn", dvs. en ed som Oden avlägger på en ring, medan i Atlakviða (str. 30) omtalas att Atle avlade ed "at hringi Ullar", dvs. på Ulls ring. Av vidare intresse är att i The Anglo-Saxon Chronicle omtalas för år 876 att härjande daner ingått fred med kung Alfred, "and they gave to him as hostages the most distinguished men next to the king in the host, and swore him oaths on the sacred ring" (*on þæm hālgan bēage*). Det finns ytterligare ett – mindre uppmärksammat – belägg på nordmäns "edsringar" (?), nämligen från Irland. Flera källor omtalar att till den norröne dublinkungens härskarsymbolet hörde *Tomars* (dvs. Thors) ring och Karls svärd (*claideb Carlusa*, syftande på Karl den store). Enligt irländska annaler skall dessa två klenoder med våld ha förts från Dublin år 994 av den iriske kung Maelseachlainn (A. Bugge 1904 s. 79, Turville-Petre 1962 s. 18 f. n. 32). För övrigt skall kung Brian, efter slaget vid Glenmama år 1000, ha öddelagt Tors heliga lund utanför Dublin, varvid hedendomen hos nordborerna i Irland sägs vara bruten (A. Bugge 1904 s. 79, dens. i ANOH 1900 s. 290).

11. Till diskussionen om edsformulär och edsavläggelse på ringar och andra föremål under förkristen tid, se Leffler 1895, Holtsmark 1941, Ó. Lárusson och O. Bø i KL 3 sp. 518 ff., H. Beck i RGA 6 s. 537 ff.

Fig. 8. Bildstenen från Stora Hammars IV i Lärbro.
Längst upp till vänster
skyntar en mämniskofigur
med en ring i sin hand.
(Från Lindqvist 1941–42.)

Med andra ord förekommer det flera av varandra, av allt att döma, oavhängiga indicier på att det inom den fornskandinaviska religionen och rätten förekommit edsavläggelse på särskilda ringar, säkerligen under åkallan av en eller flera gudar.

Att ringen även utgjort en härskar- och värdighetssymbol framgår av en berömd þátr, *Auðunar þátr vestfirzka*, som förekommer i både Morkinskinna och i Flateyjarbók.¹² Berättelsen handlar om en islänning, Ödun, som vid mitten av 1000-talet ämnade bege sig österut och besöka såväl kung Harald hårdråde i Norge som kung Sven i Danmark. Ödun hade införskaffat en björn på Grönland, och den tänkte han skulle kunna vara en värdig gåva till kung Sven. Som tack för sin unika gåva erhöll Ödun en läderpong full med silvermynt. Men Sven gav även bort den ring han bar på sin arm och sade, att om Ödun bar denna ring skulle man se att han hade besökt kung Sven av Danmark. Ge inte bort ringen, förmanade Sven, annat än till någon mäktig man. Om du möter en sådan, ge honom då ringen, ty det är en heder för en storman att ta emot en ring, framhöll kung Sven.

12. Om ringen som mytologiskt element och maktsymbol, se Steinsland 1991 s. 148 ff.

Vad gäller dessa eder som avlades vid dessa svärd, ringar etc., finns några nedtecknade i de västnordiska sagorna. Den i Ulfþjóts lag, som citerades ovan, har alltså av bl.a. Olaf Olsen antagits vara ett ungt falsarium, och även övriga belagda edsformler måste betraktas som högst osäkra. I ljuset härav är det intressant att uppmärksamma en strof i Völundarkviða (str. 33), som omtalar att eder kunde avläggas vid olika symbolladdade föremål:

<i>Eiða skaltu mér áðr</i>	<i>alla vinna</i>
<i>at skips borði</i>	<i>ok at skialdar rønd</i>
<i>at mars bægi</i>	<i>ok at mækis egg</i>

"Först må du alla eder svärja
vid skeppets bord och sköldens rand
vid hästens bog och svärdets egg".

I Grágás (kap. 112; s. 192) omtalas vidare hur en träl skall kunna bli frigiven genom att avlägga en ed, en ed som anses ha förkristet ursprung (O. Láruson i KL 3 sp. 518). I Víga-Glúms saga (kap. 25) förekommer till sist en ed, som åtminstone i förstone förefaller att ha äkthetens prägel; ovisst dock om så är fallet:

En er þeir kómu til hofsins, þá gengu sex menn í hofit; með Glúmi: Gízorr ok Ásgrímr; med Þórarni: Einarr ok Hlenni enn gamli. – Sá maðr, er hofs-eið skyldi vinna, tók silfrbaug í hönd sér, þann er roðinn var í nauts blóði, þess er til blóta væri haft, ok skyldi eigi minna standa en þrjá aura. – Þá kvað Glúmr svá at orði, at – "ek nefni Ásgrím í vætti, annan Gízor í þat vætti, at ek vinn hofseið at baugi, ok segi ek þat Æsi, at ek var-k-at þar, ok vák-at þar, ok rauðk-at þar odd ok egg, er Þorvaldr krókr fekk bana. Líti nú á eið, þeir er spekimenn eru ok við eru staddir." [...] Með slíku móti váru eiðar unnir í Gnúpfafelli, ok svá at Þverá.

Sammanfattningsvis framgår det av anförda källor att ringen (*baugr, hringr*) utgjort ett symbolladdat föremål under förkristen tid i Norden. Ringen kunde vara en härskarsymbol, som Tors ring hos dublinkungen, eller edsringarna som omtalas i Eddan eller Anglosaxiska krönikan. Överhuvudtaget omtalas på flera ställen magiska eller heliga ringar i våra nordiska fornkväden och ringar förekommer ofta i fornsaksmaterialet och på förhistoriska bildframställningar. Utöver här nämnda kan man uppmärksamma Odens armrings *Draupnir*, som var nionde natt droppade fram nio lika tunga ringar, liksom kung Adils ring *Svíagríss*, vilken Snorre i Skáldskaparmál (41) beskriver som svearnas nationalsymbol. Namnet torde knappast ha uppdiktats av Snorre. Frö kallas *blotgoð svía* och sveakungen *Ingi-Frø*, fvn. *Yngvi-Freyr*,

ansågs härstamma från Frö. Denne gud, Frö, är förknippad med svin, och han ägde ett heligt svin, galten *Gullinborsti* (Snorre, Gylfaginning 48). Med andra ord finns många samband som binder samman svearna, sveakungen, Frö, svin och denna ring *Svíagríss*. Måhända har den utgjort en pendang till dublinkungens Torsring, om den nu har existerat.

Efter allt detta refererande ur gamla källor rörande ringar och edsavläggelser kan det vara på sin plats att redogöra för de resultat som Aage Kabell (1975) kommer fram till efter en analys av de flesta av dessa källställen. Han underkänner i princip samtliga belägg och avfärdar dem som falsifikat. Kabells studie borde ha gjort det hela lätt för mig – hälften av detta föredrag hade kunnat besparas lyssnarna, eftersom allt som rör ringar och edsavläggelser i det förkristna Norden skulle vara ohistoriskt. Detta har säkerligen varit denna ”sanna läran” rörande detta problem fram till idag.

Anledningen till att jag, trots allt, tröttat åhörarna med denna beläggsexercis är att jag tror att Kabell har fel, fundamental fel. Eftersom denna min kritik av vissa forskares hyperkritik är av en övergripande karaktär och kräver en ganska omfattande argumentation, får jag här stanna vid denna markering av min kritiska position (till en hyperkritisk position) och återkomma till problematiken vid ett senare tillfälle.¹³ Denna min kritik går i huvudsak ut på att den hittillsvarande kritiska skola, som betraktat de fornvästnordiska sagorna som enkom fiktion, ansett sig ha haft ett metodiskt grundat tolkningsföreträde. Man kan peka på flera grundläggande arbeten skrivna i denna genre som gett nya utgångspunkter för studiet av vår äldre historia, jag tänker på arbeten som Walter Baetkes *Yngvi und die Ynglinger. Eine quellenkritische Untersuchung über das nordische "Sakralkönigtum"* (1964), Elsa Sjöholms *Sveriges medeltidslagar* (1988) o.a. I huvudsak har den kritiska metoden gått ut på att peka på vissa ”nyckelmoment” som man ansett vara inte inhemskt, utan utifrån inlånat gods, varvid hela konstruktionen kunnat raseras. Tolkningsföreträdet har bestått i att om man kunnat visa att hänsyn, företeelser eller litterära konstruktioner ägt likhet med särskilt äldre, kristna eller bibliska hänsyn, företeelser eller litterära konstruktioner, så har man ansett sig funnit facit. Det hela skulle röra sig om lärda lån från kontinenten och den kristna kulturen. Detta är naturligtvis att göra saker och ting inom vetenskapen för lätt för sig. Det visar på en påfallande okritisk hållning hos forskare som ansett sig vara just kritiska. Felet är att man enkom läst des-

13. Metodiskt nydanande vägar, att gå vidare och slingra sig ur den hittillsvarande hyperkritiska tvångströjan, har börjat röjas av exv. Sverre Bagge 1986, Vésteinn Ólason 1987, Gro Steinsland 1991, Preben Meulengracht Sørensen 1991a, 1993, Jens Peter Schjødt 1991 o.a. Särskilt vill jag lyfta fram en liten programmatisk artikel av nämnde Preben Meulengracht Sørensen 1991b, som levererar en träffsäker kritik, som är i linje med den jag förespråkar här.

sa källor och sagor som litterära alster. De som författade denna litteratur diktade i och för sig, men man fabulerade inte *per se*, då skulle de ha skrivit om samtiden, framtiden eller en fiktiv historia. Man skrev om historien – visserligen (vad vi antar) fritt, litterärt – men dock, historien. Man använde sig av den verklighet som omgav dem, och den tradition och historia man ärvt från en äldre generation. Att man använde sig av lärda, litterära motiv och konstgrepp från kontinental kultur, är inget märkligt eller något som totalt skulle fördunkla en inhemska tradition och historia, och göra den obrukbar för oss sentida uttolkare. Därför måste många discipliner vara med och dissekerar i dessa källor för att se om det finns något av ”historiskt” värde i dem. Man får inte ge vissa vetenskapsföreträdare exklusivt primat inom detta forskningsfält. Ofta framhåller dessa hyperkritiker till exempel: hur skulle Snorre och andra veta något om den förkristna religionen och historien, man hade ju varit kristna i mer än 200 år. Dessa företrädare skulle således mena att alla nordbor skulle ha övergått till kristendomen på klockslaget efter alltingsbeslutet på Island 1000 (eller 999). Tanken är naturligtvis befängd, särskilt i ljuset av dagens vidgade kunskaper om hur kristnandet gick till.¹⁴ Det har säkerligen funnits kvarlevande hedniska drag och företeelser ännu under Snorres tid, och även länge därefter, vilka kom till användning vid författandet av dikt och prosa. Det räcker inte med att påvisa en språklig överensstämmelse eller likhet, en likartad företeelse eller handling mellan fornordisk kultur och tidig kristen sådan, för att detta skall räcka som ”bevis” för att det rör sig om ett lån från Kontinenten till Norden. Fram till idag tycks detta slags ”källkritik” ha varit tillräcklig som vetenskapligt tillfredsställande metod. Det är den inte. Vi måste kasta bort detta ”tolkningsprimit” och börja använda mera förfinade metoder i vår källvärdering. Men som sagt, denna diskussion får anstå till senare.

Slutkläm

...svað liuðir æigu at liuðretti... ”som folket äger enligt landets lag”.

Denna unika mening ställer Forsaringen i ett alldeles speciellt ljus. Vi har här ett nedtecknat förkristet lagbud från tidig vikingatid. Det innebär att Forsaringen utgör en av de viktigaste och mest unika föremålen och texterna vi har bevarade från vår nordiska förhistoria.

14. Se exv. *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid* (1992), särskilt artikeln av Anders Hultgård, samt *Kristnandet i Sverige* (in press).

Det finns idag inga skäl att skilja Forsaringen kronologiskt från andra inskrifter med denna typ av runor, såsom exv. Rökstenen. Den hör till 800-talet (kanske 900-talet), säkerligen inte senare. Eftersom den kyrkliga anknytningen idag inte existerar, då nyckelordet *lærðir* visade sig vara felläst, bortfaller tvånget att nödvändigtvis föra ringen till medeltiden.

Forsaringen innehåller ett lagbud, den är med andra ord en unik rättslig källa för Norden. Inskriften är säkerligen ännu inte till alla delar rätt läst, flera revideringar och nyläsningar kommer att göras. Det förefaller dock som om de betydelsebärande, viktigaste partierna i texten är någorlunda säkerställda med dagens läsning. Ett hedniskt lagbud från 800-talet i Norden har hittills för moderna rättshistoriker varit något helt oanttagbart.¹⁵ Våra äldsta lagar, landskapslagarna, har satts så intimt samman med kanonisk och romersk rätt, och kontinental, kristen kulturinfluens, att en nedtecknad icke kristen lag från 800-talet närmast syns ha varit en omöjlig tanke. Det kan den knappast anses vara idag. Med den nya kunskap vi fått tack vare omdateringen av Forsaringen, måste vi i Norden ånyo grundligt och med öppna ögon börja diskutera våra äldsta lagar – hur har de kommit till, recipierats, finns det äldre partier i våra landskapslagar, som kanske inte ens har något som helst samband med kontinental rätt osv.¹⁶ Mina studier i särskilt Hälsingelagen säger att så måste vara fallet. Om man noga studerar exv. denna landskapslag, finner man tveklöst gamla inskott, besynnerliga, ålderdomliga ord och termer – vilka för övrigt alla har ett språkligt samband västerut – som måste vara äldre än från ca 1340, då Hälsingelagen anses ha tecknats ned. Jag vågar till och med påstå att några av dessa rättsuttryck går att föra ned i förhistorisk tid.

Forsaringens språk visar evident släktskap med Norge och Västnorden. Under förhistorisk tid har Hälsingland (och Norrland) hämtat kulturella impulser från och utgjort en kulturellt homogen provins – bl.a. inom juridi-

15. En antagligen extrem position, vilken dock veterligen inte har ifrågasatts inom modern svensk rättshistoria, representerar Elsa Sjöholm. I hennes *Svenska medeltidslagar* (1988) slår hon fast: "Enligt min teori är den mosaiska grunden för all västerländsk rätt. De svenska medeltidslagen består i allt väsentligt av recipierat gods, från kontinentala lagar..." (s. 15 f.); "Medeltidslagen kan inte användas som källa till samhällsförhållanden i Norden före den tidpunkt då den katolska kyrkan var fast etablerad här. För Sveriges del sträcker sig dessa källors räckvidd knappast bortom 1100-talet. Den hedniska förhistorien i läroböckerna är en myt." (s. 50) osv. Vad Sjöholm dock inte explicit tar ställning till är om det kan ha funnits fornordiska lagar av något slag, som existerat före landskapslagarna. Som ofta framhållits i senare tids rätts-historiska undersökningar är det uppenbart att för de senare har kontinental rätt utgjort förebild i stor utsträckning.

16. Jfr Hagland & Sandnes 1994 s. XII ff., som intar en mera nyanserad och framåtsyftande position än den som Elsa Sjöholm (1988), Gudmund Sandvik (1989) o.a. stått för.

kens område – med Norge. Detta är något som också kan konstateras i den senare Hälsingelagen.

Forsaringen har implikationer för förståelsen av det förhistoriska hälsingska samhället. Termen *liuðrettr*, fvn. *lýðrettr*, omtalar förstas att här funnits något som kunnat benämñas för folkets rätt, sannolikt en landets lag. Landet var ett tingssamhälle. Man skulle ha förväntat sig att Forsaringens text skulle ha ingått i Hälsingelagen som ett lagbud när den nedtecknades. Så är inte fallet. Jag tänker mig att anledningen härtill är att Forsaringens lagbud rör hednisk kult och rätt, och ett sådant hade naturligtvis ingen plats i en av kristendom och kristen kultur genomsyrad Hälsingelag. Vad har man då avsett med *liuðrettr* i Hälsingland på 800-talet? Det har knappast varit en lagsamling av det slag som Hälsingelagen är. Kanske har det snarare rört sig om gemensamma sedvänjor och vissa rättsregler och lagbud av den art som Forsaringsinskriften representerar. Det märkliga är bara att vi har en sådan rättsregel nedtecknad i skrift så tidigt som på 800-talet!

Till sist vill jag peka på en märklig parallell till Forsaringen. Visserligen är den 300 kanske 400 år äldre, men den gotiska guldringen från Pietroassa i Rumänien (före 380 e. Kr.), med sin märkliga runinskrift "Goternas odal, (jag är) helig", är ett enastående objekt (Magoun 1949 s. 288 f., Harhoiu 1977). Även denna ring har antagits vara en maktsymbol och en edsring. Den har en mycket märklig och tragisk historia. Den blev funnen av några bönder 1837 och placerad i ett museum i Bukarest varifrån den stals 1875. Ett par dagar senare återfanns ringen hos en guldsmed, sönderhuggen i bitar och så nära som på två bitar nedsmält. Lyckligtvis innehöll de återstående bitarna runinskriften. 1916–17 överfördes dessa resterande guldbitar till Moskva för "säker förvaring". Sedan dess har ingen hört talas om Pietroasseringen.

Jag kan lugna er alla med att Forsaringen ingalunda kommer att gå samma tragiska öde till mötes som Pietroasseringen. Som hälsing känns det tryggt att veta att ringen befinner sig hemma i Hälsingland, upphängd i Forsa kyrka att beskådas av alla och envar som vill se den. Och skulle någon niding få för sig att stjäla denna klenod från kyrkväggen, och hugga upp den som Pietroassaringen, så gör nu det inte så fasligt mycket. Vad som hänger på väggen är nämligen endast en kopia! Originalet har de listiga hälsingarna låst in i säkert förvar, till båtnad för oss alla som tycker att dylika pjäser är värdefulla föremål, som bör bevaras för all framtid.¹⁷

17. Jag planerar att utge en monografi om Forsaringen, där tankar och ställningstaganden som förekommer i föreliggande artikel kommer att utvecklas.

Referenser

- von Amira, Karl, 1909, *Der Stab in der germanischen Rechtssymbolik*. (Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften Philosophisch-philologische und historische Klasse 25:1.) München.
- The Anglo-Saxon Chronicle*. G. N. Garmonsway (trans. & ed.). London 1953.
- ANOH = *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. Udg. af Det konglige nordiske oldskrift-selskab. 1–. 1866 ff.
- Baetke, Walter, 1964, *Yngvi und die Ynglinger. Eine quellenkritische Untersuchung über das nordische "Sakralkönigtum."*. (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse 109:3.) Berlin.
- Bagge, Sverre, 1986, "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen". [Norsk] *Historisk tidsskrift*.
- Baudou, Evert, 1960, *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. (Studies in North-European Archaeology 1.) Stockholm.
- Berges, Wilhelm & Ganert, Adolf, 1954, "Die eiserne 'Standarte' und das steinerne 'Szeppter' aus dem Grabe eines angelsächsischen Königs bei Sutton Hoo (um 650–60)". *Herrschartszeichen und Staatssymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechzehnten Jahrhundert* 1. P. E. Schramm (hrsg.). Stuttgart.
- Brink, Stefan, 1984, *Ortnamn i Hälsingland*. Stockholm.
- 1988, "Ett försök till rekonstruktion av en förkristen kultplats". *Ingemar Olsson* 25 augusti 1988. (MINS 28.) Stockholm.
- 1990, *Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden*. (Acta academiae regiae Gustavi Adolphi 57.) Uppsala.
- 1994, *Bebyggelsenamn [i Sverige]. Kulturminnen och kulturmiljövård*. K.-G. Selinge (red.). (Sveriges nationalatlas.) Stockholm.
- (red.) 1995, *Hälsinglands bebyggelse före 1600*. (Bebyggelsehistorisk tidskrift 27.) Stockholm.
- Brink, Stefan & Engelmark, Roger, ms., *Palaeo-Ecological Evidence for the Genesis and Expansion of Sedentary Culture in Hälsingland. With a Comparison to the Developments in Northern Sweden*. [Manuskript.]
- Bugge, Alexander, 1905, *Vesterlandets indflydelse paa nordboernes og særlig nordmændenes ydre kultur, leveægt og samfundsforhold i Vikingetiden*. (Videnskabs-Selskabets Skrifter 2. Historisk-filosofisk klasse 1904:1.) Christiania.
- Bugge, Sophus, 1877, "Runeskriften paa Ringen i Forsa Kirke i nordre Hälsingland". *Festskrift til Det Kgl. Universitet i Upsala ved dets Jubilæum i September 1877 fra Det Kgl. Fredriks Universitet i Christiania* 1. Kristiania.
- Calissendorff, Karin, 1964, "Helgö". *Namn och bygd* 52.
- Edda. Die lieder des Codex Regius nebst verwandten denkmälern. G. Neckel (hrsg.). 3 aufl. von H. Kuhn. (Germanische Bibliothek 4.) Heidelberg 1962.
- Edda Snorra Sturlusonar. Udg. efter håndskrifterne ... ved F. Jónsson. København 1931.
- Evison, Vera I., 1967, "The Dover Ring-sword and other Sword-rings and Beads". *Archaeologia* 101. London.
- Feist, Sigmund, 1939, *Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache*. Lieden.
- Flateyjarbók. En samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler 1–3. Christiania 1860–68.

- Frostatingslova*. Omsett av Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes. (Norrøne bokverk.) Oslo 1994.
- Go = Gotlands runinskrifter 1–. (Sveriges runinskrifter 11–.) Stockholm.
- Grágás. Stykker, som findes i det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 351 fol. Skálholtsbók og en Række andre Haandskrifter. Utg. V. Finnson & al. Kjøbenhavn 1883.
- Hafström, Gerhard, 1949, *Ledung och marklandsindelning*. Uppsala.
- 1959, "Forsaringen". KL 4.
- Hagland, Jan Ragnar & Sandnes, Jørn, 1994, "Om lova og lagdømmet". *Frostatingslova*. Omsett av J. R. Hagland og J. Sandnes. (Norrøne bokverk.) Oslo.
- Harhoiu, Radu, 1977, *The Treasure from Pietroassa, Romania*. (BAR Suppl. Series 24.) Oxford.
- Hauck, Karl, 1954, "Herrschartszeichen eines Wodanistischen Königtums". *Festgabe Anton Ernstberger*. (Jahrbuch für fränkische Landesforschung 14.) Neustadt.
- Hjelmqvist, Theodor, 1908, "Bidrag till tolkningen af runinskriften på Forsaringen". *Arkiv för nordisk filologi* 24.
- Hjärne, Harald, 1882, "Runinskriften på Forsaringen". *Nordisk tidskrift for filologi*. Ny række 5 (1880–82).
- Holtsmark, Anne, 1941, "Kong Atles eder". *Maal og minne*.
- Jansson, Sven B. F., 1976, *Runinskrifter i Sverige*. 2 uppl. Stockholm.
- Johnsen, Ingrid Sannes, 1968, *Stuttruner i vikingtidens innskrifter*. Oslo.
- Kabell, Aage, 1975, "Baugi und der Ringeid". *Arkiv för nordisk filologi* 90.
- Karlsson, Lennart, 1988, *Medieval Ironwork in Sweden* 1–2. (KVHAA.) Stockholm.
- KL = *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*. 1–22. Malmö 1956–78.
- Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid*. B. Nilsson (red.). (Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 1.) Uppsala 1992.
- Kristnandet i Sverige. Gamla källor – nya perspektiv*. B. Nilsson (red.). (Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 5.) Uppsala (in print).
- Leffler, Leopold Fredrik, 1895, "Hedniska edsformulär i äldre Vestgötalagen". *Antiquvarisk tidskrift för Sverige* 5 (1873–95).
- Liestøl, Aslak, 1979, "Runeringen i Forsa. Kva er han, og når vart han smidd?". *Saga och sed*.
- Lindqvist, Sune, 1941–42, *Gotlands Bildsteine* 1–2. Stockholm.
- Magoun, Francis, P., 1949, "On the Old-Germanic Altar- or Oath-Ring (*Stallahringer*)". *Acta Philologica Scandinavica* 20.
- Menghin, Wilfried, 1983, *Das Schwert im Frühen Mittelalter. Chronologisch-typologische Untersuchungen zu Langschwerten aus germanischen Gräbern des 5. bis 7. Jahrhunderts n. Chr.* (Wissenschaftliche Beibände zum Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums 1.) Stuttgart.
- Meulengracht Sørensen, Preben, 1991a, "Høvdingen fra Mammen og Egill Skalla-Gríms-sons saga. Nogle bemærkninger om arkæologi og sagaer". *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. M. Iversen (red.). (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 28.) Århus.
- 1991b, "Håkon den gode og guderne. Nogle bemærkninger om religion og centralmagt i det tiende århundrede – og om religionshistorie og kildekritik". *Høvdingesam-fund og Kongemagt*. P. Mortensen & B. M. Rasmussen (red.). (Fra Stamme til Stat i Dan-mark 2; Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 22:2.) Århus.

- 1993, *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne*. Århus.
- Morkinskinna. Udg. ved F. Jónsson. København 1932.
- Nylén, Erik, 1978, *Bildstenar*. Visby.
- Ólason, Vésteinn, 1987, "Norrøn litteratur som historisk kildemateriale". *Kilder til den tidlige middelalders historie. Rapporter til den XX nordiske historiekongres, Reykjavík 1987* 1. G. Karlsson (red.). Reykjavík.
- Olsen, Olaf, 1966, *Hørg, hov og kirke. Historiske og arkeologiske vikingetidsstudier*. København.
- Olsson, Ingemar, 1976, *Gotlands stavgardar*. Visby.
- RGA = *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. 1–. Berlin & New York 1973 ff.
- Ruthström, Bo, 1990, "Forsa-ristningen – vikingatida vi-rätt?". *Arkiv för nordisk filologi* 105.
- Sandvik, Gudmund, 1989, "Europeisk rettshistorie i mellomalderen". *Jussens venner* 6/7.
- Schjødt, Jens Peter, 1991, "Fyrsteideologi og religion i vikingetiden". *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. M. Iversen (red.). (Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 28.) Århus.
- Schlyter, C. J., *Ordbok till Samlingen af Sveriges gamla lagar*. (Samling af Sveriges Gamla Lagar 13.) Lund 1877.
- Sjöholm, Elsa, 1988, *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*. (Rättshistoriskt bibliotek 41.) Stockholm.
- Steinsland, Gro, 1991, *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi*. Oslo.
- Steuer, Heiko, 1987, "Helm und Ringschwert. Prunkbewaffnung und Rangabzeichen germanischer Krieger. Eine Übersicht". *Studien zur Sachsenforschung* 6.
- Sö = *Södermanlands runinskrifter*. (Sveriges runinskrifter 3.) Stockholm 1924–36.
- Tacitus, *Germania*. Originalets text med svensk tolkning jämte inledning och kommentarer av Alf Önnerfors. 3 uppl. Stockholm 1969.
- Turville-Petre, Gabriel, 1962, "Thurstable". *English and Medieval Studies presented to J. R. R. Tolkien*. N. Davis & C. L. Wrenn (red.). London.
- U = *Upplands runinskrifter* 1–4. (Sveriges runinskrifter 6–9.) Stockholm 1940–58.
- Wadstein, Elis, 1898, *Runinskriften på Forsaringen. Vårt äldsta lagstadgande*. (Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala 6.3.) Uppsala.
- Wessén, Elias [& Holmbäck, Åke], 1940, *Södermannalagen och Hälsingelagen*. (Svenska landskapslagar 3.) Stockholm.
- 1969, *Från Rök till Forsa. Om runornas historia under vikingatiden*. (KVHAA. Filologiskt arkiv 14.) Stockholm.
- Vestlund, Alfred, 1931, "Om Forsaringen. Ett runminnesmärke och en folksägen". *Gammal hälsinge-kultur*.
- Wettersten, Nils, [1761], *Forssa och Högs ålder och wärde ibland andra socknar i Sundhede...* Utg. av B. Wettersten. Stockholm 1901.
- Wikander, Stig, 1987, *Araber Vikingar Väringar*. (Svenska humanistiska förbundet 90.) Lund.
- Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800–1200*. E. Roesdahl (red.). København 1992.
- Williams, Henrik, 1990, *Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter*. (Runrön 3.) Uppsala.
- Ög = *Östergötlands runinskrifter*. (Sveriges runinskrifter 2.) Stockholm 1911.

Om rekonstruktion af stavkirken fra Hørning

Holger Schmidt

I 1960 udgravede Knud J. Krogh og Olfert Voss en trækirke og en kammergrav inde i den romanske stenkirke i Hørning ved Randers. Graven havde været dækket af en høj, der blot var blevet udladet, da man byggede den lille trækirke på stedet. Kammergraven, der kun kan være et par generationer ældre end kirken, kom i realiteten til at ligge inde i kirken, og man kan derfor ikke helt se bort fra, at dette kan være sket med fuld viden og hensigt fra den afdødes familie. Under alle omstændigheder dokumenterer udgravnningen i Hørning kirke, at overgangen fra hedenskab til kristendom i Danmark faktisk fandt sted i den sene vikingetid.

Trækirken og dens formodede klokkehus vest herfor blev senere ødelagt ved en brand, og foruden brandlaget kunne kun sporene efter de nedgrave stolpeender påvises ved udgravnningen (fig. 1). Hertil kom dog nogle få grave, der må stamme fra den tid, hvor bygningen endnu var i brug. Skønt ikke alle stolpehullerne var bevaret kunne det dog fastslås, at kirken har haft et kvadratisk kor, der mælte ca. $3,3 \times 3,3$ meter, og et rektangulært skib, der mælte ca. $4,5 \times 6$ meter. Tilsyneladende fandtes døren, eller portalen om man vil, midt i vestgavlen. Det er bemærkelsesværdigt, at kirken kun var af en så beskeden størrelse. Dette ikke mindst fordi vi nu ved, at landsbyernes gårde i den sene vikingetid var meget store, og alene boligen dækkede et areal, der var langt større end den lille kirke i Hørning. Den bevarede store stenkirke på stedet viser, at forholdene var det omvendte i landsbyen blot et århundrede senere.

Trækirkens vægge var fagdelte med rektangulære hjørnestolper og femkantede mellemfaldende stolper. Medens de tre fag i skibets langvægge havde den samme bredde, fandtes der i koret et ganske kort fag – i hvert fald i nordvæggen – nærmest skibet. Et ejendommeligt træk, der dog har en parallel i en tilsvarende trækirke udgravet i Tosted ved Hamburg. Imellem de jordgravede stolper må vægplankerne have stået på fodtømmer, der antageligt var tappet ind i stolperne. Et par grave var anlagt helt op ad østgavlens syldstykke. Der var ikke bevaret spor efter triumfvæggen med korbuuen, som altså derfor er et oplagt problem ved en rekonstruktion.

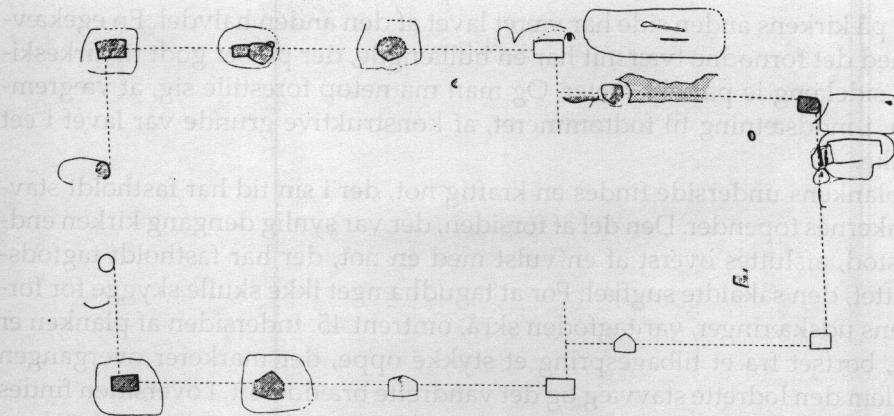

Fig. 1. Den udgravede stavkirke i Hørning, målt og tegnet af Knud J. Krogh, plan, mål 1:100. Efter Nationalmuseets Arbejdsmark 1961.

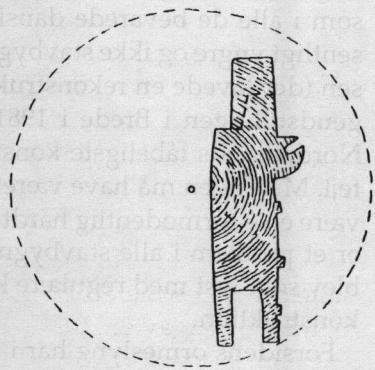

Fig. 2. Tværsnit af Hørningplanken, målt og tegnet af Knud J. Krogh, mål 1:15. Efter Nationalmuseets Arbejdsmark 1961.

Den berømte Hørningplanke blev fundet i 1887 i murfylden i stenkirkens østgavl og indsendt til Nationalmuseet, hvor den lige siden har udgjort et af hovedmonumenterne i middelaldersamlingen. Der er tale om et brudstykke af en høj, slank vægrem fra en stavbygning, et såkaldt hammerbånd (fig. 2). Planken blev for nogle år siden dendrokronologisk dateret til årene ca. 1060-70, hvilket svarer godt til stildateringen af forsidsens udskæringer og næsten beviser, at den må have været benyttet i den senere udgravede trækirke. Den er derfor i nogen grad selv nøglen til en nærmere forståelse af bygningskonstruktionen, og netop dens oprindelige placering ved overgangen mellem væg og tag gør den i så henseende særlig værdifuld. Planken er lavet af en halv stor egestamme, og man må umiddelbart forestille sig, at dens mod-

part på kirkens anden side har været lavet af den anden halvdel. En egekælle med det fornødne tværsnit har en bullængde, der passer godt til kirkeski-bets sidelængde på seks meter. Og man må netop forestille sig, at vægremmen, i modsætning til footømmeret, af konstruktive grunde var lavet i eet stykke.

I plankens underside findes en kraftig not, der i sin tid har fastholdt stavplankernes topender. Den del af forsiden, der var synlig dengang kirken endnu stod, afsluttes øverst af en vulst med en not, der har fastholdt tagfods-brættet, den såkaldte sugfjæl. For at tagudhængen ikke skulle skygge for for-sidens udskæringer, var tagfoden skrå, omtrent 45. Iundersiden af plaken er glat, bortset fra et tilbagespring et stykke oppe, der markerer overgangen mellem den lodrette stavvæg og det vandrette bræddeloft. I oversiden findes en nedskæring, der viser, at bjælkerne over loftet var kæmmet, dvs. låst i begge retninger, over hammerbåndet.

En endnu delvist bevaret tap fastholdt dette hammerbånd til hjørnestolpen. Bygningens vægrem "hang" altså i stolpen i stedet for at "hvile af" på stolpen som i alle de bevarede danske tømmerbygninger, der ganske vidst er væsentligt yngre og ikke stavbyggede. Moesgåards tidlige tømrer Viggo Thom-sen (der lavede en rekonstruktion i fuld størrelse af kirkens hjørne til Vikingedstillingen i Brede i 1981) mente ligefrem, at der måtte være tale om Nordjyllands fåbeligste konstruktion gennem tiderne. Deri tog han nu nok fejl. Meningen må have været den, at den høje fornaglede tapsamling skulle være en – formodentlig hårdt tiltrængt – hjælp til kirkens længdestivhed, der er et problem i alle stavbygninger, og som sidenhen i de norske stavkirker blev søgt løst med regulære krydsbånd. Men her altså med en slags ramme-konstruktion.

Forsidens ormeslyng har i principippet svaret til frisen i den store klassiske arkitektur, men det har bygmesteren dog næppe været opmærksom på, da det tilsyneladende var almindeligt i ældre tid at dekorere de tømmerbygge-de kirkers hammerbånd på denne måde. Det er imidlertid givet, at denne fri-se må have gået rundt om bygningen i den samme højde, da man ellers ville have manglet sammenhængen i det indadgående hjørne mellem skib og kor. Og at det må have været sådan fremgår også af selve de konstruktive forhold, idet korets hammerbånd nødvendigvis må have været samlet med skibets gavl-bånd, hvis der overhovedet skal være logik og konsekvens i tingene. Man kan da også konstatere, at i de norske stavkirker (f.eks. Holtålen) er skib og kor lige høje, hvilket til gengæld står i en klar modsætning til forholdene i vores romanske stenkirker.

I forbindelse med en hårdt tiltrængt nykonservering af plaken er farverne netop nu ved at blive undersøgt ved Knud Krogh og Mads Christensen. Men

Knud Krogh har allerede venligst oplyst os om, at den sorte bundfarve er trækulssort (dvs. kønørøg), ormen er gul (auripigment) med rødt øje, nakketop og tunge (mønje), og den tovsnoede vulst er sort og rød (trækulssort og mønje). Kantprofilet nederst er også rødt (mønje). Nogle spor af zinnober stammer formentlig fra en senere opmaling. Bindemidlet er linolie, hvilket er en særdeles velkommen oplysning, der jo fortæller, at kirken har været oliemalet, og at denne velkendte maleteknik altså var kendt og benyttet allerede i vikingetidens Danmark. Bagsidens bemaling på en kridtgrund er desværre mangelfuld bevaret og vanskelig at tolke.

Udgangspunktet for en rekonstruktion af kirken (fig. 3-6) er naturligvis de nævnte arkæologiske fakta og de oplysninger, der kan hentes ved at studere Hørningplanken. Bygningens hovedmål, dvs. bredden og længden af kor og skib, er altså givet. Endvidere kender vi konstruktionen ved overgangen mellem væg og tag (loft). Man kan derfor sige, at arkitektarbejdet blot består i at tegne forbindelseslinierne mellem bunden og toppen. Helt så enkelt er det dog ikke, en vigtig detalje som væghøjden er stort set overladt til gætteri, og det samme gælder i nogen grad også for tagværket. Det er dog oplagt, at det netop var ved sin højde (og dekoration), at den lille kirke – ganske som de tilsvarende nordskandinaviske trækirker – skulle hævde sig blandt landsbyens huse. Væggene har derfor utvivlsomt været ret høje, snarest omkring de fire meter. Med hensyn til tagværket fortæller selve Hørningplanken os, som allerede nævnt ovenfor, at der var kæmmet bindbjælker over vægremmen. Det er derfor overvejende sandsynligt, at tagværket bestod af regulære spærfag (dvs. at bindbjælkerne var samlet med spærene til stive trekantner) ganske som tagværkerne over de romanske danske stenkirker. Jeg har derfor i projektet foreslået simple romanske spærfag, der over skibet har skrå spærstivere, medens spærene over det smalle kor let klarer sig uden.

Korbuen er som nævnt et problem, men den har givetvis kun været ganske smal – næppe meget bredere end vestportalen. I den endelige udformning har jeg ladet mig inspirere af den eneste gamle korhue, der er bevaret i de norske stavkirker, nemlig den i Hopperstad. Her er den udformet omtrent som mange portaler ved de andre Sognefjordskirker, dvs. med halvsøjler, kubeformede baser og kapitæler og arkivolte.

Med denne foreslæde rekonstruktion vil trækirken fra Hørning få en næsten prismatisk klar romansk hovedform, medens konstruktionen og dekorationen er mere vikingetidsagtige. Stilmæssigt var 1060'erne en brydningstid, hvilket forskellen i stil på Hørningplankens yder- og indersidedekoration tilsyneladende netop viser. At bygningen iøvrigt var disponeret ganske som de romanske stenkirker med et kvadratisk kor og et rektangulært skib må have været et direkte krav fra den kirkelige autoritet. Og det må også

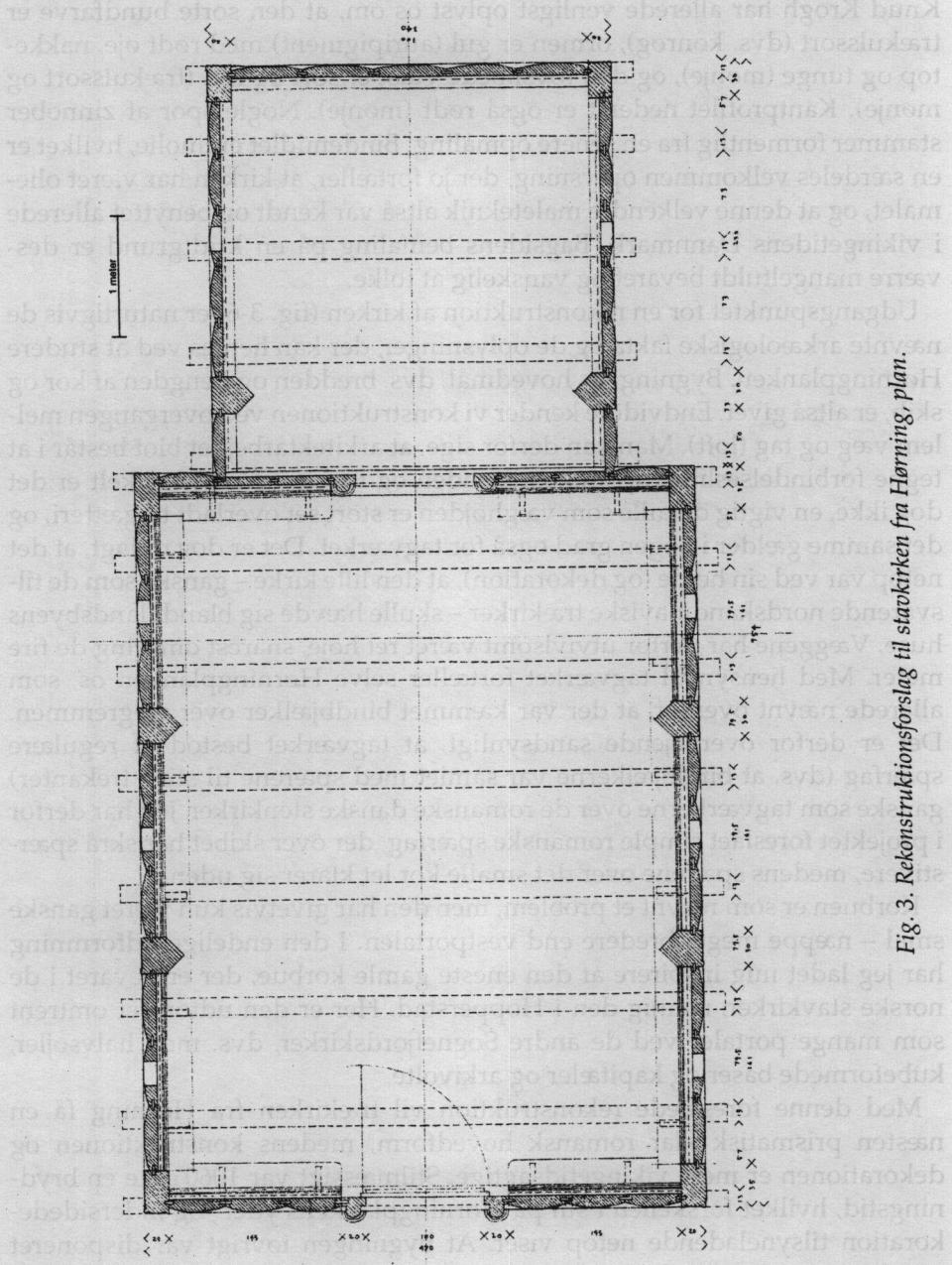

Fig. 3. Rekonstruktionsforslag til stavkirken fra Hørning, plan.

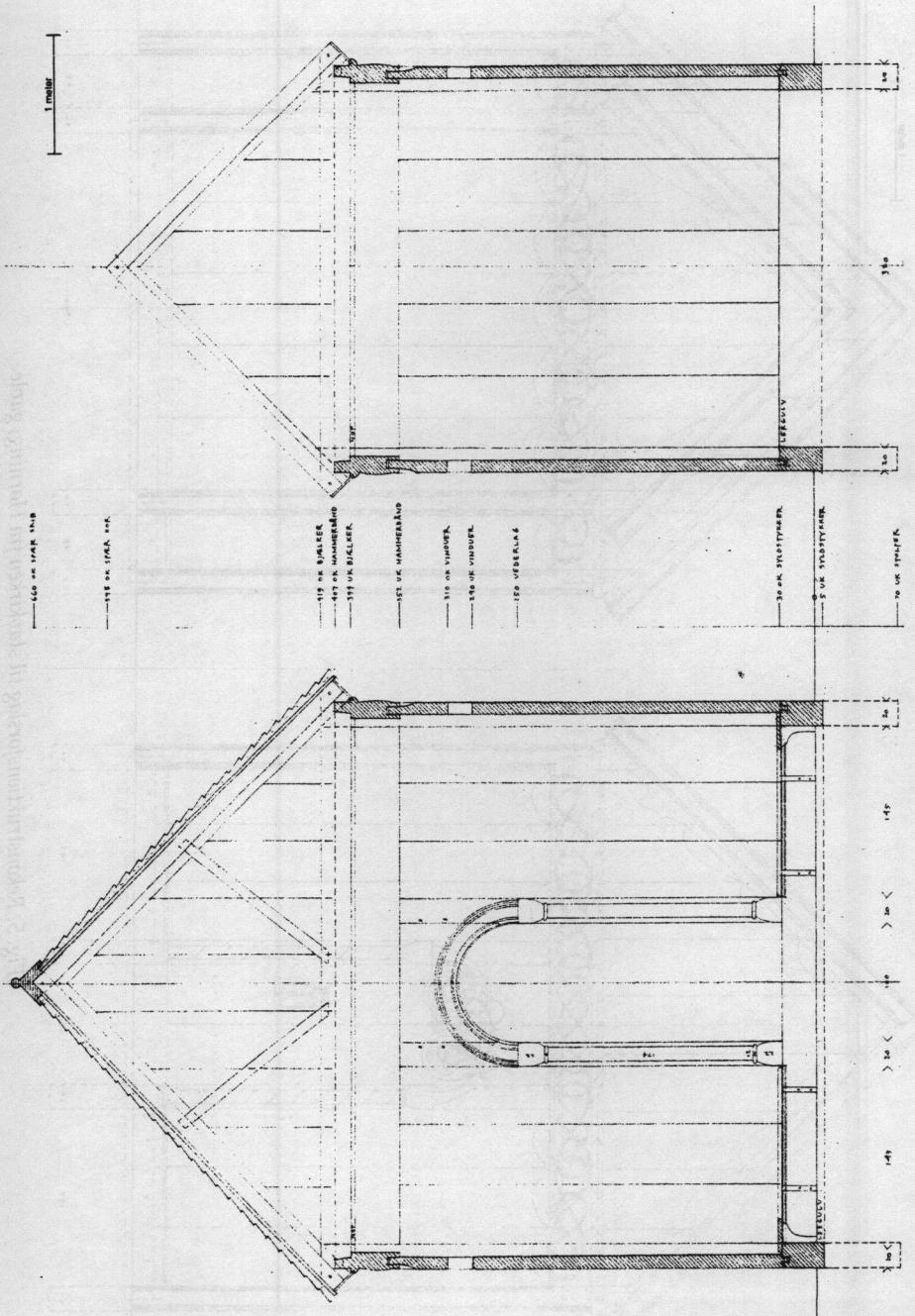

Fig. 4. Rekonstruktionsforslag til stavkirken fra Hørning, snit.

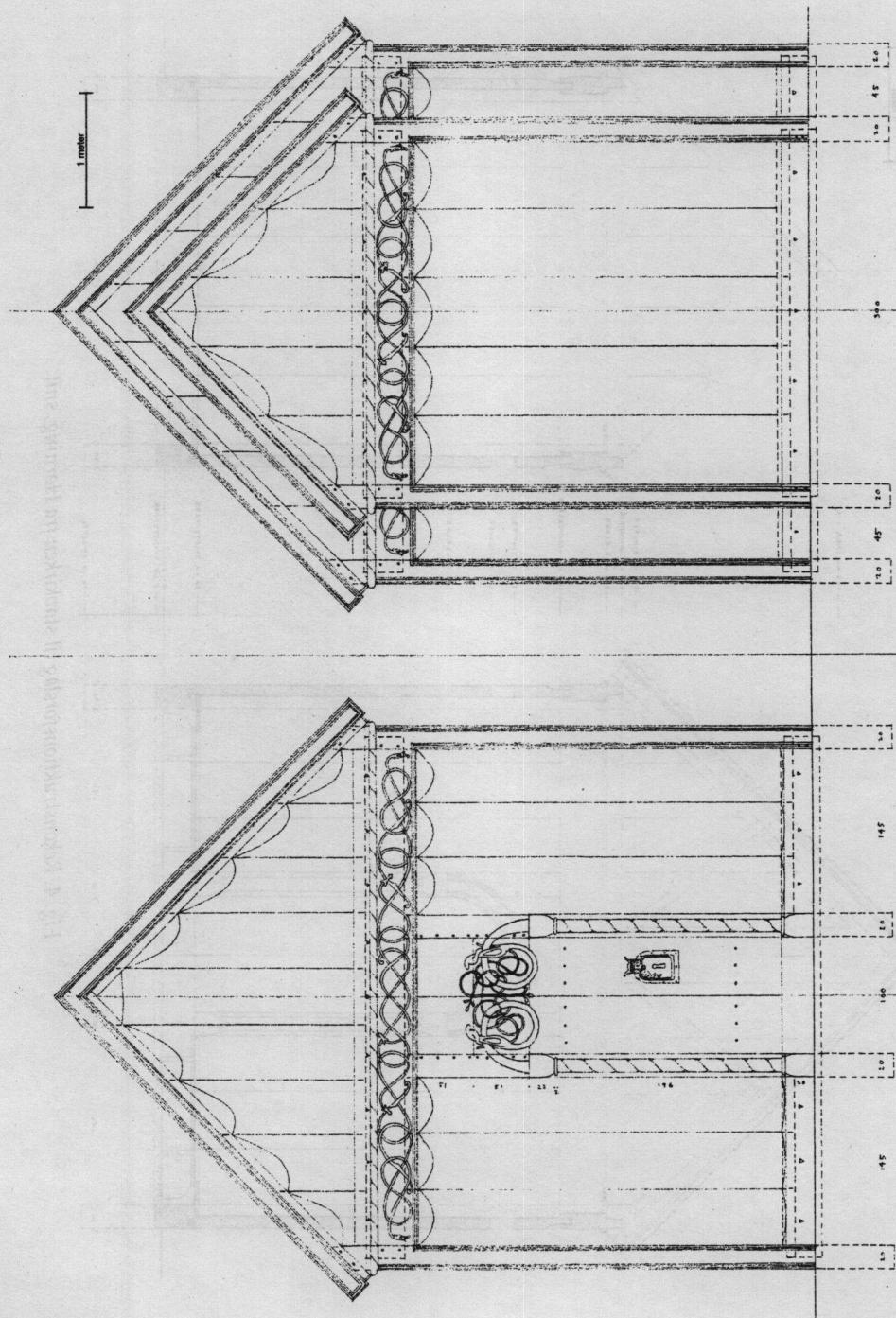
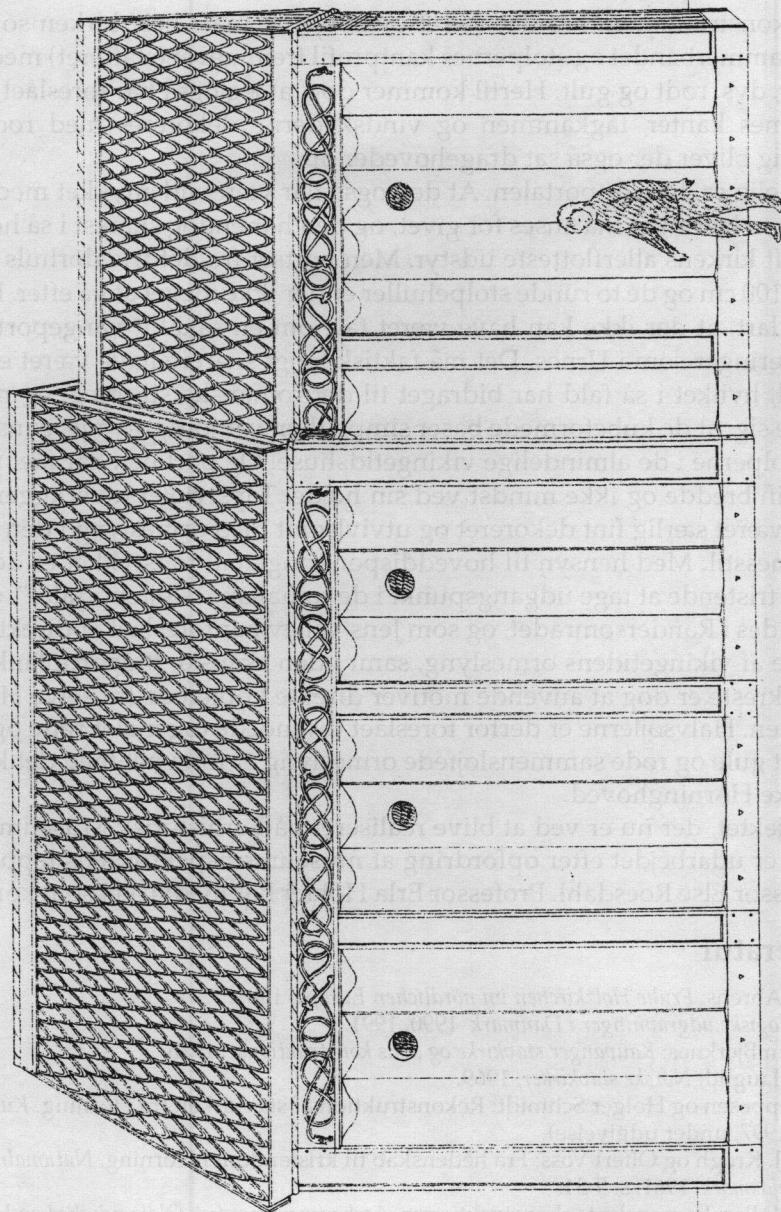

Fig. 5. Rekonstruktionsforslag til stavkirken fra Hørning, gavle.

Fig. 6. Rekonstruktionsforslag til stavkirken fra Hørning, sydsiden.

have været med denne, at den dengang topmoderne europæiske romanske stil kom til Norden.

I rekonstruktionen har det været overvejet at male hele kirken sort, med kun hammerbåndet og stolernes kantprofil fremhævet (stafferet) med andre farver, dvs. rødt og gult. Hertil kommer dog, at jeg også har foreslået, at tagspånenes kanter, tagkammen og vindskelede dekoreres med rødt. Formentlig bliver der også sat dragehoveder op.

Endelig er der vestportalen. At den også har været udsmykket med bemalte træskæringer må anses for givet, og den har endog snarest i så henseende haft kirkens allerflotteste udstyr. Men bortset fra det frie dørhuls bredde af ca. 100 cm og de to runde stolpehuller er der ikke meget at gå efter. Det står dog klart, at der ikke kan have været tale om en såkaldt vangeportal med udskæringer som i Urnes. Det må faktisk langt snarere have været en søjleportal, hvilket i så fald har bidraget til det romanske stilpræg, og man må tænke sig, at de kubeformede baser simpelthen var jordgravede, ganske som dørstolperne i de almindelige vikingetidshuse. Og portalen har fået pondus ved sin bredde og ikke mindst ved sin højde. Topstykket (overliggeren) må have været særlig fint dekoreret og utvivlsomt med ormeslyng i den såkaldte Urnesstil. Med hensyn til hoveddisponeringen af topstykket er det imidlertid fristende at tage udgangspunkt i de romanske "sløjfeportalen", der netop findes i Randersområdet, og som Jens Vellev har foreslået er direkte inspirerede af vikingetidens ormeslyng, samt i den skånske Brågarplanken. Men det sikreste er dog at anvende motiver direkte kopierede fra selve Hørningplanken. Halvsøjlerne er derfor foreslået tovsnoede (og malet røde og sorte), og det gule og røde sammensløjfede ormeslyng er forsynet med det karakteristiske Hørninghoved.

Projektet, der nu er ved at blive realiseret på Forhistorisk Museum, Moesgård, er udarbejdet efter opfordring af museumsinspektør Jens Jeppesen og professor Else Roesdahl. Professor Erla Hohler har medvirket som konsulent.

Litteratur

Claus Ahrens: *Fruhe Holzkirchen im nördlichen Europa*, 1981.

Arkæologiske udgravnninger i Danmark 1990, 1991.

Kristian Bjerknes: *Kaupanger stavkirke og dens konstruktioner*, 1976.

Roar Hauglid: *Norske stavkirker*, 1969.

Jens Jeppesen og Holger Schmidt: Rekonstruktion af stavkirken fra Hørning. *Kuml* 1993-94 (1997, under udgivelse).

Knud J. Krogh og Olfert Voss: Fra hedenskab til kristendom i Hørning. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1961, s. 5-34.

Elna Møller: Romanske tagkonstruktioner. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1953, s. 136-49.

Jens Vellev: Sløjfeportalene omkring Randers. *Romanske stenarbejder* 1, 1981, s. 9-68.

Femtende tværfaglige vikingesymposium

Aarhus Universitet 10. maj 1996

med bidrag af

David M. Wilson
Stefan Brink
Holger Schmidt

Købes gennem forlaget Hikuin, Moesgård, DK-8270 Højbjerg